

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ:
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΜΙΑ ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΣΑΒΒΙΔΟΥ ΕΙΡΗΝΗ
Α.Μ.: ΜΕΔ16047

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΡΟΥΚΑΝΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Πειραιάς, 2021

Υπεύθυνη δήλωση

Εγώ, η Ειρήνη Σαββίδου βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Στον αδερφό μου Χρίστο

***Για την εκπόνηση της μελέτης αυτής, ευχαριστώ θερμά τον
επιβλέπων Αναπληρωτή Καθηγητή Πολιτικής Οικονομίας
Ρουκανά Σπυρίδων που με διακριτικότητα και υπομονή εμπνέει
και επικουρεί την προσπάθεια των φοιτητών του.***

Περιεχόμενα	
Κεφάλαιο 1	6
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 2	8
Η Διεθνής Πολιτική Οικονομία και ο κλάδος της Ενέργειας	8
2.1. Εισαγωγή	8
2.2. Το γνωστικό αντικείμενο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας	8
2.3. Ορισμοί	11
2.4. Οι Θεωρητικές προσεγγίσεις στη ΔΠΟ και οι κυριότεροι δρώντες	11
2.5. Συμπεράσματα	18
Κεφάλαιο 3	19
Η έννοια της Ενεργειακής Ασφάλειας	19
3.1. Εισαγωγή	19
3.2. Εννοιολογικοί Ορισμοί και Διαστάσεις	19
3.3. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανάγκη για ενεργειακή ασφάλεια	28
3.4. Παράδοξα φαινόμενα	31
2.5. Συμπεράσματα	34
Κεφάλαιο 4	35
Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Κύπρου	35
4.1. Εισαγωγή	35
4.2. Η οριοθέτηση της κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης	39
4.3. Η εκκωφαντική σιωπή της Ελλάδας	41
4.4. Πού βρισκόμαστε σήμερα	41
Οι διακρατικές συμμαχίες, οι νέες γεωτρήσεις και οι τουρκικές προκλήσεις	41
4.5. Συμπεράσματα	50
Κεφάλαιο 4	51
Συμπεράσματα	51
Χάρτες	55
Βιβλιογραφία	58

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Ο κλάδος της Ενέργειας αποτελεί εδώ και πολλές δεκαετίες παράγοντα ρύθμισης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής πολλών κρατών, καθώς επίσης και πολλών διεθνών οργανισμών, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Αυτό συμβαίνει, καθώς, τα ενεργειακά ζητήματα επηρεάζουν τόσο την ανάπτυξη της οικονομικής διαδικασίας, όσο και την αύξηση της ισχύος των κρατών. Η σημαντικότητα των ενεργειακών πόρων, όπως και η ορθή εκμετάλλευσή τους, έγκεινται στην ύπαρξη μιας σειράς προβλημάτων και προβληματισμών, όπως είναι οι παλιοί, αέναοι ανταγωνισμοί σε περιοχές όπως η Ανατολική Μεσόγειος, ζητήματα ασφάλειας στην τροφοδοσία, όπως αυτά προκύπτουν στην Ευρασία ή ακόμα και ζητήματα συγκράτησης ή μη των τιμών από τα κράτη – προμηθευτές.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να εξεταστεί ο κλάδος της Ενέργειας υπό τη σκοπιά των Διεθνών Σχέσεων, αλλά και μέσα από την επεξεργασία συγκεκριμένης περιπτωσιολογικής μελέτης, αυτήν της κυπριακής πολιτείας και των ενεργειακών εξελίξεων που αφορούν το κράτος αυτό. Πιο συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε την ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου και πως αυτή διαμορφώνεται δεδομένης της παρούσας ενεργειακής της εξάρτησης από τρίτες χώρες, αλλά και τις προοπτικές εκμετάλλευσης των δικών της κοιτασμάτων, γεγονός για το οποίο οι απόψεις δίστανται τόσο σε εγχώριο επίπεδο, όσο και ευρύτερα, καθώς τα υπάρχοντα, άλυτα πολιτικά ζητήματα αποτελούν σε μεγάλο βαθμό εμπόδιο για την ομαλή εξέλιξη των διαδικασιών στα ενεργειακά θέματα. Ως προς το τελευταίο, η διαμόρφωση του διεθνούς πολιτικού σκηνικού αποτελεί καθοριστικό παράγοντα, καθώς οι αποφάσεις για τέτοιου είδους ζητήματα εναπόκεινται τόσο στις εθνικές ή ιδιωτικές εταιρείες που αναλαμβάνουν την εξόρυξη των κοιτασμάτων, όσο και στις χώρες που εκπροσωπούν.

Για την επίτευξη των πιο πάνω, κρίνεται χρήσιμη η θεωρητική διάσταση της μεθοδολογίας, καθώς και η έννοια της ίδιας της ενεργειακής ασφάλειας μέσα από την παρούσα βιβλιογραφία. Στη συνέχεια θα παρατεθεί ένα σύντομο ιστορικό των ενεργειακών εξελίξεων στη Κύπρο, έτσι ώστε να υπάρξει μια σαφής εικόνα για το τι έχει συμβεί, τι συζητείται και

ποιες πολιτικές φαίνεται ότι θα ακολουθηθούν τόσο σε πολιτικό, όσο και σε τεχνικό επίπεδο¹ υπό τη σκιά των τουρκικών προκλήσεων. Επομένως, η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί για την επεξεργασία των δεδομένων αυτών είναι η Διεθνής Πολιτική Οικονομία και οι θεωρητικές προσεγγίσεις υπό το πρίσμα του εν λόγω γνωστικού αντικειμένου, ορισμοί και διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας και η περιγραφική - στατιστική (data analysis), έτσι ώστε οι αριθμοί και οι δείκτες να μας επιτρέψουν να κατανοήσουμε τα δεδομένα και σε ένα βαθμό να αντιληφθούμε τι μέλλει γενέσθαι.

Επομένως, στο πρώτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε το θεωρητικό υπόβαθρο που θα χρησιμοποιηθεί για την παρούσα μελέτη. Με βάση την παρούσα βιβλιογραφία θα προχωρήσουμε σε μια επιγραμματική ανάλυση του γνωστικού αντικειμένου της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας και θα δούμε αναλυτικά τις θεωρητικές προσεγγίσεις του φιλελευθερισμού και του ρεαλισμού, καθώς και τη συσχέτισή τους με τον κλάδο της Ενέργειας. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τους ορισμούς και τις διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα γεγονότα που συνέβησαν, έτσι ώστε να δημιουργηθεί η ανάγκη των κρατών για ενεργειακή ασφάλεια. Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου και σε ποιο στάδιο βρίσκονται οι ενεργειακοί σχεδιασμοί της χώρας και στο τέταρτο κεφάλαιο θα καταγράψουμε τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης.

Η συνεισφορά της μελέτης έγκειται στην αδήριτη ανάγκη που προκύπτει για την επεξεργασία και την κατανόηση της εθνικής πολιτικής της χώρας στα ζητήματα αυτά, αλλά και σε ποιο βαθμό εμπλέκεται το ελληνικό κράτος. Επιπρόσθετα, αναλύονται πτυχές όπως η ενεργειακή εξάρτηση της Κύπρου, η επικείμενη εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων και οι γεωστρατηγικές συμμαχίες στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Το ζήτημα που προκύπτει είναι εάν το αρμόδιο προσωπικό βρίσκεται σε θέση να εκμεταλλευτεί ή να δημιουργήσει τις κατάλληλες και απαραίτητες συνθήκες, έτσι ώστε ο πλούτος των ενεργειακών κοιτασμάτων να κεφαλαιοποιηθεί υπέρ των Κύπριων² πολιτών και του κράτους τους με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του βιοτικού τους επιπέδου.

---

¹ Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στο ενδιαφέρον και την ανάθεση των βυθοτεμαχίων σε συγκεκριμένες εταιρείες παγκόσμιου βεληνεκούς και εστιάζει στη χώρα προέλευσης των εταιρειών, αναλύοντας τα νέα δεδομένα στις διεθνείς σχέσεις της Κύπρου.

² Με βάση το ισχύον Σύνταγμα του 1960, Κύπριοι πολίτες θεωρούνται οι Ελληνοκύπριοι, οι Τουρκοκύπριοι, καθώς και οι θρησκευτικές μειονότητες των Μαρωνιτών, των Αρμενίων και των Λατίνων που κατά την

Κεφάλαιο 2

Η Διεθνής Πολιτική Οικονομία και ο κλάδος της Ενέργειας.

2.1. Εισαγωγή.

Όπως προαναφέρθηκε το πεδίο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας αναπτύχθηκε ως μια ανάγκη για περαιτέρω επιστημονική ανάλυση της επικαιρότητας και των εξελίξεων στα πλαίσια του κλάδου των Πολιτικών Επιστημών και των Διεθνών Σχέσεων κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Πιο κάτω θα δούμε αναλυτικότερα πως προέκυψε η ανάγκη για τη γένεση ενός νέου γνωστικού αντικείμενου στον κλάδο και των θεωρητικών προσεγγίσεων που την συνοδεύουν.

2.2. Το γνωστικό αντικείμενο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας.

Η Διεθνής Πολιτική Οικονομία αναπτύχθηκε σταδιακά, καθώς η θεματολογία των μελετητών προηγούμενων δεκαετιών αφορούσε αποκλειστικά και απομόνωνε την ανάγκη για κατανόηση των νέων ισορροπιών στο διεθνές σύστημα που έφεραν μαζί τους τα πυρηνικά όπλα και κατ' επέκταση οι σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης. Ο καθηγητής Διεθνών Σχέσεων Ιωάννης Κωνσταντόπουλος στο βιβλίο του «Οικονομία και Κατασκοπεία. Θεωρία και Πράξη.» αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «Όσο περισσότερο τα πυρηνικά όπλα καταλάμβαναν την κεντρική σκηνή της μελέτης των διεθνών σχέσεων, τόσο τα οικονομικά ζητήματα ωθούνταν στο προσκήνιο και δυσκόλευε η σύνδεσή τους. Ο λόγος ήταν απλός: παρ' όλη τη σημασία της διεθνούς οικονομίας ως μια πτυχή της πολιτικής τέχνης, δεν ήταν τόσο σημαντική από πολιτική άποψη. Σε μια περίοδο οικονομικής ηγεμονίας των ΗΠΑ ήταν εφικτή η διάκριση ζητημάτων χαμηλής και υψηλής πολιτικής. Και τα οικονομικά ζητήματα ανήκαν στην πρώτη κατηγορία και η μελέτη τους αφηνόταν στην αποκλειστική διάθεση των οικονομολόγων» (Κωνσταντόπουλος, 2010).

Κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, οι μελετητές είχαν αρχίσει να ασχολούνται πια όλο και περισσότερο με τη διασύνδεση της οικονομίας με την πολιτική με αποτέλεσμα να

πλειονότητά τους ζουν και εργάζονται στις ελεύθερες περιοχές υπό το καθεστώς της (ελληνο-)κυπριακής κυβέρνησης. Οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από την διακυβέρνηση το 1963. Το 1988 η Τουρκία προχώρησε στην δημιουργία της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» (ΤΔΒΚ) κατά παράβαση του καταστατικού χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Η δημιουργία της ΤΔΒΚ καταδικάστηκε και θεωρήθηκε νομικώς άκυρη από τον ΟΗΕ με βάση τα Ψηφίσματα 541/1983 και 550/1984 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Μέχρι σήμερα η κρατική υπόσταση της ΤΔΒΚ αναγνωρίζεται μόνο από την Τουρκία.

αναδυθεί το πεδίο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας. Αυτό συνέβη, καθώς προέκυπτε συνεχώς η ανάγκη για τη μελέτη σημαντικών γεγονότων, όπως ήταν η κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods³ και οι πετρελαϊκές κρίσεις τη δεκαετία του 1970, οι οποίες προκλήθηκαν από το εμπάργκο του OPEC (Organisation of Petroleum Exporting Countries) στα δυτικά κράτη σε σχέση με τον εφοδιασμό πετρελαίου⁴. Σύμφωνα με τον καθηγητή Διεθνών Σχέσεων Stefano Guzzini, τον Αύγουστο του 1971 γεννήθηκε η Διεθνής Πολιτική Οικονομία, καθώς η κυβέρνηση του Richard Nixon κατήργησε τη μετατρεψιμότητα του αμερικανικού δολαρίου σε χρυσό με αποτέλεσμα το τέλος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών (Guzzini, 1998).

Την ανάγκη του εγχειρήματος της συνδυαστικής μελέτης οικονομίας και πολιτικής έρχεται να επιβεβαιώσει ένας από τους κορυφαίους μελετητές του ρεαλισμού, ο Robert Gilpin, στο βιβλίο του «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: Η διεθνής οικονομική τάξη»: «Τα κράτη επιβάλλουν τους κανόνες που πρέπει να ακολουθούν οι εκάστοτε επιχειρηματίες και οι πολυεθνικές εταιρείες. Παρ' όλα αυτά, οι οικονομικές και τεχνολογικές δυνάμεις διαμορφώνουν τις πολιτικές και τα συμφέροντα του κάθε κράτους και τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ των κρατών. Η αγορά είναι πράγματι μια ισχυρή δύναμη, όσον αφορά τον καθορισμό των οικονομικών και πολιτικών υποθέσεων. Γι' αυτό τον λόγο για την κατανόηση της πραγματικής λειτουργίας και της εξέλιξης της παγκόσμιας οικονομίας είναι απαραίτητες τόσο πολιτικές, όσο και οικονομικές αναλύσεις.» (Gilpin, 2002).

Σύμφωνα με τον John Ravenhill, «η Διεθνής Πολιτική Οικονομία είναι ένα πεδίο μελέτης, ένα γνωστικό αντικείμενο που επικεντρώνεται κυρίως στη σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στη δημόσια και ιδιωτική ισχύ στο πλαίσιο της κατανομής των πόρων.» (Ravenhill, 2018). Η Διεθνής Πολιτική Οικονομία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα γνωστικά αντικείμενα των Διεθνών Σχέσεων, καθώς μελετά τις διεθνείς πολιτικοοικονομικές σχέσεις με τη χρήση θεωρητικών προσεγγίσεων και αναλυτικών εργαλείων με διεπιστημονικό υπόβαθρο. Πιο συγκεκριμένα, η Διεθνής Πολιτική Οικονομία αναφέρεται στην αλληλεπίδραση της οικονομικής και της πολιτικής διαδικασίας, η οποία επηρεάζει τις διεθνείς υποθέσεις των

---

³ «Το 1944 είχε συμφωνηθεί στη συνδιάσκεψη του Bretton Woods ότι όλα τα νομίσματα θα προσαρμόζονταν ανάλογα με την τιμή του χρυσού και η κυβέρνηση των ΗΠΑ δέχθηκε να μετατρέψει όλα τα δολάρια σε χρυσό στα 35 δολάρια την ουγκιά.» Κωνσταντόπουλος Ιωάννης, Οικονομία και Κατασκοπεία. Θεωρία και Πράξη, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2010, σελ. 74, υπόμνημα 22.

⁴ Τα αίτια των πετρελαϊκών κρίσεων, βλπ. Κεφάλαιο 2.

κρατών και μελετά την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο κράτος και στην παγκόσμια οικονομία, καθώς και ανάμεσα στο εγχώριο και στο διεθνές πεδίο ανάλυσης. Η μελέτη της δυναμικής των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε αυτές τις τέσσερις διαστάσεις διέπει τη δομή της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας. Με άλλα λόγια, στόχος των ερευνητών είναι να αναλυθεί με διεπιστημονικό τρόπο, η αλληλεπίδραση της πολιτικής και της οικονομίας και να εξεταστεί με ποιο τρόπο ο οικονομικός παράγοντας μπορεί να επηρεάσει τις Διεθνείς Σχέσεις στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων.

Ο Richard Stubbs και ο Geoffrey R.D. Underhill στο βιβλίο τους με τίτλο: «Political Economy and the Changing Global Order», διατυπώνουν ότι οι θεμελιακές αρχές της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας είναι τρεις (Stubbs & Underhill, 2005). Πρώτον, η πολιτική και η οικονομική διαδικασία δεν μπορούν να διαχωριστούν. Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε μεγάλο ρίσκο για τα αποτελέσματα οποιασδήποτε έρευνας. Δεύτερον, η πολιτική διαδικασία είναι από τα βασικά εργαλεία με τα οποία οι οικονομικές δομές της αγοράς διαμορφώνονται και στη συνέχεια μετασχηματίζονται. Τρίτον, υφίσταται μια στενή σχέση ανάμεσα στο εγχώριο και στο διεθνές πεδίο ανάλυσης, τα οποία δεν μπορούν να διαχωριστούν σημαντικά μεταξύ τους.

Μια πρωτότυπη ερμηνεία έχει διατυπωθεί από τους Μανώλη και Μάρη, καθώς όπως αναφέρουν η Διεθνής Πολιτική Οικονομία επαναδιατυπώνει και θέτει το κεντρικό ερώτημα του Harold Lasswell: Ποιος παίρνει τί, πότε και πώς; Στο ερώτημα «ποιος» οι δρώντες μπορεί να δραστηριοποιούνται είτε κρατικά, είτε όχι και αναζητούνται σε υπερεθνικό ή σε υποεθνικό επίπεδο. Το «τί» μπορεί να αναφέρεται τόσο στην ισχύ, όσο και στον πλούτο, ενώ το «πώς» εκτείνεται στις διαδικασίες, τις πολιτικές ή και τα καθεστώτα (Μανώλη & Μάρη, 2015).

Σύμφωνα με τον καθηγητή Διεθνών Σχέσεων Ηλία Κουσκουβέλη, «σκοπός της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας είναι να αναλύσει τη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της πολιτικής και οικονομικής συμπεριφοράς, έτσι όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις πολιτικές των κρατών, τις διαδικασίες και τους διεθνείς θεσμούς που επηρεάζουν τη λειτουργία της διεθνούς οικονομίας. (...) Η κατανόηση της διεθνούς οικονομίας πρέπει να βασίζεται στην εκτίμηση των κρατικών πολιτικών, των κοινωνικών νορμών και θεσμών και της ιστορικής κληρονομιάς, καθώς και των τρόπων με τους οποίους διαμορφώνονται τα οικονομικά

αποτελέσματα από αυτού του είδους τους εξωτερικούς παράγοντες.» (Κουσκουβέλης, 2010).

2.3. Ορισμοί.

Επιστρέφοντας στον John Ravenhill θα δούμε ότι η Διεθνής Πολιτική Οικονομία συνδυάζει όλα όσα προαναφέρθηκαν σε συνάρτηση του δημόσιου και του ιδιωτικού παράγοντα. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η Διεθνής Πολιτική Οικονομία ορίζεται ως ένα πεδίο μελέτης, αντικείμενο του οποίου είναι η διασύνδεση της δημόσιας και της ιδιωτικής ισχύος επί της κατανομής των περιορισμένων πόρων! Συνεπώς, μπορούμε να πούμε ότι οι κεντρικές έννοιες, οι οποίες μελετώνται από την Διεθνή Πολιτική Οικονομία είναι η ισχύς, η εξουσία, ο πλούτος και ο τρόπος κατανομής τους (Ravenhill, 2014).

Σύμφωνα με τους Στυλιανού Α. και Τσαρδανίδα Χ., η Διεθνής Πολιτική Οικονομία είναι εκείνος ο κλάδος των Διεθνών Σχέσεων που ερευνά τα αίτια και τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασης μεταξύ πολιτικής και οικονομίας σε ένα περιβάλλον υψηλού βαθμού αλληλεξάρτησης, όπου τα εθνικά σύνορα δεν έχουν πια τόσο μεγάλη σημασία (Στυλιανού & Τσαρδανίδη, 2012). Πολλοί Έλληνες συγγραφείς, όπως ο Ηλίας Κουσκουβέλης και ο Ιωάννης Κωνσταντόπουλος έρχονται να συμπληρώσουν μέσα από τον Robert Gilpin, ο ορισμός του οποίου εμφανίζεται με μεγάλη συχνότητα σε πολλά συγγράμματα, ότι η Διεθνής Πολιτική Οικονομία ορίζεται ως η *αλληλεπίδραση* της αγοράς και ισχυρών παραγόντων, όπως τα κράτη, οι πολυεθνικές εταιρείες και οι διεθνείς οργανισμοί (Κουσκουβέλης, 2010).

2.4. Οι Θεωρητικές προσεγγίσεις στη ΔΠΟ και οι κυριότεροι δρώντες.

Μια από τις σημαντικότερες πτυχές των θεωρητικών προσεγγίσεων στις Διεθνείς Σχέσεις και κατ' επέκταση στο γνωστικό αντικείμενο της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας είναι η μελέτη των δρώντων εντός του διεθνούς, πολιτικοοικονομικού συστήματος. Οι δρώντες καθορίζουν ή / και καθορίζονται από το διεθνές, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον και διαφοροποιούνται σε ένα αρκετά μεγάλο βαθμό ανάλογα και με την προσέγγιση που υιοθετείται κάθε φορά. Είναι, βέβαια, αρκετά δύσκολο να καθορίσουμε την επιρροή του κάθε παράγοντα ξεχωριστά στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής, καθώς δεν μπορούμε ποσοτικά να μετρήσουμε την μεγαλύτερη ή την μικρότερη επίδραση ή πόσες αλλαγές μπορούν να προκαλέσουν. Στην πραγματικότητα, όμως, οι σημαντικότεροι δρώντες που

μελετώνται, όπως είναι τα κράτη ή η οικονομία, αποτελούν αδιαμφισβήτητα παράγοντες υψίστης σημασίας, καθώς επηρεάζουν ή / και επηρεάζονται από τις αλλαγές στο διεθνές σκηνικό σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Στη μελέτη αυτή, θα εστιάσουμε στις δυο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων, τον ρεαλισμό και τον φιλελευθερισμό.

i. Ρεαλισμός.

Σύμφωνα με πολλούς μελετητές των Διεθνών Σχέσεων, ο ρεαλισμός αποτελεί την σημαντικότερη και παλαιότερη θεωρητική προσέγγιση στον κλάδο. Διαχωρίζεται στον κλασικό / πολιτικό ρεαλισμό (Ηφαιστος, 2004), ο οποίος προκύπτει μέσα από το παραδοσιακό παράδειγμα του Θουκυδίδη και την εξιστόρηση του Πελοποννησιακού Πολέμου (Σκουτερόπουλος, 2014) ή για μια πιο σύγχρονη διάσταση, μέσα από το έργο του Hans Morgenthau (Morgenthau, 2005), στον δομικό / αμυντικό ρεαλισμό ή νεορεαλισμό με κύριο εκπρόσωπο τον Kenneth Waltz (Waltz, 2011) και στον επιθετικό ρεαλισμό με κύριο εκπρόσωπο τον John Joseph Mearsheimer (Mearsheimer, 2011).

Γενικότερα, για τους ρεαλιστές το διεθνές σύστημα⁵ ορίζεται ως άναρχο λόγω της απουσίας μιας παγκόσμιας κανονιστικής διακυβέρνησης με αποτέλεσμα τη δημιουργία ανεξάρτητων, αυτόνομων και εν πολλοίς κυρίαρχων κρατών (Waltz, 2011). Ο Hedley Bull στο βιβλίο του «Η Άναρχη Κοινωνία» αναφέρει ότι: «Υποστηρίζεται συχνά ότι η ύπαρξη διεθνούς κοινωνίας διαψεύδεται από το γεγονός της αναρχίας, υπό την έννοια της έλλειψης μιας κυβέρνησης ή κάποιας εξουσίας. Είναι αυτονόητο ότι τα κυρίαρχα κράτη, αντίθετα με τα άτομα στο εσωτερικό τους, δεν υποτάσσονται σε μια κοινή κυβέρνηση και ότι υπ' αυτή την έννοια υπάρχει, κατά την επιγραμματική φράση που έκανε πασίγνωστη ο Goldsworth Lowes Dickinson, μια «διεθνής αναρχία». Ένα μόνιμο θέμα στη σύγχρονη μελέτη των διεθνών σχέσεων υπήρξε ότι ως επακόλουθο αυτής της αναρχίας τα κράτη δεν σχηματίζουν από κοινού κάποιου είδους κοινωνία' και ότι, αν σχημάτιζαν, αυτό θα μπορούσε να γίνει, μόνο αν υποτάσσονταν σε μια κοινή αρχή.» (Bull, 2009).

---

⁵ Υφίσταται μια αντιπαράθεση σχετικά με την ορθότητα της περιγραφής του διεθνούς περιβάλλοντος. Πολλοί μελετητές, προσκείμενοι στην ρεαλιστική προσέγγιση, αναφέρουν τον όρο «διεθνές σύστημα» σε αντίθεση με άλλους μελετητές, οι οποίοι αναφέρονται στον όρο «διεθνής κοινωνία». Η αντιπαράθεση δεν επηρεάζει τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, ωστόσο για λόγους συνοχής και κατανόησης του κειμένου υιοθετείται ο όρος «διεθνές σύστημα» ή «διεθνής κοινότητα».

Η ρεαλιστική προσέγγιση θεωρεί επίσης ότι το κράτος αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα διαμόρφωσης της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής διαδικασίας. Με άλλα λόγια, το κράτος είναι μια ανεξάρτητη εδαφική μονάδα, της οποίας τα όρια των δυνατοτήτων και δραστηριοτήτων της τροποποιούνται ανάλογα και σύμφωνα με τις αλλαγές που πραγματοποιεί ή που πραγματοποιούνται στο διεθνές περιβάλλον, προσανατολισμένη πάντα στο ίδιο συμφέρον. Βέβαια, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στις μεγάλες δυνάμεις, καθώς η ισχύς τους, τους επιτρέπει να διαμορφώνουν το διεθνές σκηνικό και πολλές φορές να προκαλούν τους πλέον καταστροφικούς πολέμους (Mearsheimer, 2011). Συνεπώς, το κράτος αποτελεί τον κυριότερο δρών στις Διεθνείς Σχέσεις με ορθολογική συμπεριφορά, καθώς σε ένα καθεστώς αναρχίας και άνισης ανάπτυξης με διλήμματα ασφαλείας, τα κράτη επιβάλλεται να αυξήσουν την ισχύ τους, να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους και να μεριμνήσουν για την αυτοπροστασία και την επιβίωσή τους (Keohane, 1986).

Συνειρμικά, για τους ρεαλιστές, η επιδίωξη των συμφερόντων του κράτους παραμένει καθοριστική μεταβλητή στη σύγχρονη διεθνή οικονομική και πολιτική πραγματικότητα, καθώς η επίτευξη των στόχων του ενός εκάστου προϋποθέτει την αύξηση της ισχύος του. Κάτι τέτοιο προκαλεί συχνά αέναους ανταγωνισμούς, οι οποίοι πολλές φορές οδηγούν σε συγκρούσεις ή πολέμους. Άρα, η αλληλεπίδραση του κράτους με άλλους δρώντες της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής διαδικασίας πολλές φορές σχετίζεται με αντικρουόμενα συμφέροντα που απαιτούν αύξηση της ισχύος και της ασφάλειάς του, γι' αυτό και η προάσπιση των εθνικών συμφερόντων ισοδυναμεί με την επιβίωση. Σύμφωνα με τον Martin Wight στο βιβλίο του «Διεθνής Θεωρία» αναφέρει ότι: «Η ρεαλιστική βασική πρόταση είναι ότι οποιοδήποτε κι αν είναι το εθνικό συμφέρον βρίσκεται κατά πάσα πιθανότητα σε σύγκρουση με άλλα εθνικά συμφέροντα. Συνεπώς, το βασικό εθνικό συμφέρον είναι η διατήρηση της ελευθερίας δράσεως» και «ότι μια δύναμη έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να αποφασίσει ποια είναι τα συμφέροντά της» (Wight, 2011). Άλλωστε, γι' αυτό και οι διεθνείς θεσμοί για τους ρεαλιστές περιορίζονται σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής, καθώς υπάρχει πάντα ο κίνδυνος της εξαπάτησης και της άνισης ανάπτυξης.

Η βασική διαφορά ανάμεσα στον κλασικό ρεαλισμό του Hans Morgenthau και του αμυντικού ρεαλισμού του Kenneth Waltz είναι ότι ο πρώτος αναφέρεται σε έναν «απεριόριστο πόθο για ισχύ» λόγω της ανθρώπινης φύσης αυτών που διοικούν τα κράτη αναζητώντας, έτσι, την ασφάλεια· γι' αυτό και τα κράτη επιζητούν συνέχεια παράθυρα ευκαιρίας για κυριαρχία

έναντι άλλων κρατών, ενώ ο δεύτερος ισχυρίζεται ότι ο πρωταρχικός στόχος των κρατών είναι απλώς η επιβίωσή τους και όχι η έμφυτη θέληση και επιθυμία για ισχύ (Morgenthau, 2005). Περιγράφει ότι η διεθνής αναρχία ενθαρρύνει την αμυντική στάση των κρατών, γι' αυτό όταν οι μεγάλες δυνάμεις συμπεριφέρονται επιθετικά, τα δυνητικά θύματα συμπεριφέρονται αμυντικά και εξισορροπούν την ισχύ τους με αποτέλεσμα την αναστολή της επίθεσης. Στο βιβλίο του με τίτλο «Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής» αναφέρει για την αρχή της αυτοβοήθειας: «Ένα σύστημα αυτοβοήθειας είναι ένα σύστημα στο οποίο εκείνοι που δεν βοηθούν τον εαυτό τους, ή που το κάνουν λιγότερο αποτελεσματικά απ' ό,τι οι άλλοι, δεν θα καταφέρουν να ευδοκιμήσουν, θα μείνουν εκτεθειμένοι σε κινδύνους, θα υποφέρουν. Ο φόβος τέτοιων ανεπιθύμητων συνεπειών παρακινεί τα κράτη να συμπεριφέρονται με τρόπους που κατατείνουν προς την δημιουργία ισορροπιών της ισχύος» (Waltz, 2011).

Ο καθηγητής Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου του Chicago, John Joseph Mearsheimer στο βιβλίο του «Η τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων» παρουσιάζει την θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού. Επί της ουσίας, υποστηρίζει ότι το διεθνές σύστημα διαμορφώνει σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό την εξωτερική πολιτική των κρατών. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι ένα πολυπολικό σύστημα με ισχυρά και λιγότερο ισχυρά κράτη είναι περισσότερο επιρρεπές σε συγκρούσεις και πολέμους σε σύγκριση με ένα διπολικό σύστημα. Δίνει περισσότερη έμφαση στην πολιτική των μεγάλων δυνάμεων, καθώς θεωρεί ότι τα ισχυρά κράτη είναι αυτά που καθορίζουν το διεθνές σκηνικό. Γι' αυτό άλλωστε, «οι μεγάλες δυνάμεις προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό με βάση τη σχετική τους στρατιωτική ικανότητα». Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Η ισχύς είναι το νόμισμα της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων και τα κράτη ανταγωνίζονται μεταξύ τους γι' αυτή. Ό,τι είναι τα χρήματα για τα οικονομικά, είναι η ισχύς για τις διεθνείς σχέσεις.» (Mearsheimer, 2011).

Ο κλάδος της Ενέργειας υπό το πρίσμα του Ρεαλισμού.

Τις τελευταίες δεκαετίες, τα ενεργειακά ζητήματα εμφανίζονται στη διεθνή ατζέντα λόγω των αντιπαραθέσεων που προκαλεί η συζήτησή τους, αλλά και λόγω των ιστορικών γεγονότων, όπως οι πετρελαϊκές κρίσεις, τα οποία χρήζουν περαιτέρω ανάλυσης. Φυσικά, τέτοια ζητήματα δεν αφήνουν αδιάφορη τη σχολή της ρεαλιστικής προσέγγισης. Όπως έχει προαναφερθεί, οι ρεαλιστές επικεντρώνονται στην αδιάληπτη και αμείωτη επιθυμία των κρατών για αύξηση της επιρροής και της ισχύος τους στο διεθνές σύστημα. Στο πλαίσιο αυτό,

οι ενεργειακοί πόροι και η εκμετάλλευσή τους δεν μπορούν να αποτελούν εξαίρεση από την ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής των κρατών.

Πολλοί μελετητές της ρεαλιστικής σχολής υποστηρίζουν ότι η ενεργειακή πολιτική και η εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων αποτελούν εξίσου σημαντικά ζητήματα για τα κράτη, όπως είναι η οικονομική πολιτική και ο στρατιωτικός εξοπλισμός. Το γεγονός ότι τα κράτη που διαθέτουν πλουτοπαραγωγικούς πόρους δεν φαίνεται να είναι τόσο πρόθυμα να μοιραστούν τα οφέλη με υπερεθνικούς οργανισμούς, όπως αντίθετα θα υποστήριζαν οι φιλελεύθεροι, ενισχύει την άποψη αυτή. Σε αυτό το πλαίσιο, τα κράτη – παραγωγοί εναποθέτουν σε ένα μεγάλο βαθμό τον εθνικό τους προϋπολογισμό και κατ' επέκταση την εξασφάλιση σταθερής ροής εσόδων σε μακροχρόνια βάση από την εκμετάλλευση των ενεργειακών τους αποθεμάτων. Άλλωστε, οι NOCs (National Oil Companies) κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό, συγκριτικά με τις ιδιωτικές εταιρείες, στην παραγωγή αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου (Luft & Korin, 2009).

Ένα από τα βασικά παραδείγματα που επαληθεύουν τη ρεαλιστική σχολή και ως προς τη θέση της για τα ενεργειακά ζητήματα είναι φυσικά το παράδειγμα της ουκρανικής κρίσης το 2014. Η ύπαρξη παράκτιων κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου στην περιοχή της κριμαϊκής χερσονήσου αποτέλεσαν στρατηγικό κίνητρο για την προσάρτησή της από τη Ρωσία. Επιπρόσθετα, η Κριμαία αποτελεί ναυτικό προπύργιο και έξοδο για τη Ρωσία προς τη Μεσόγειο, καθότι η τελευταία διατηρεί ναυτικό στόλο στη Σεβαστούπολη, της οποίας, όμως, την κυριότητα διεκδικεί η Ουκρανία. Δικαίως, επομένως, η περιοχή λόγω θέσης και ενεργειακών αποθεμάτων, αποτελεί αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στη Ρωσία και στην Ουκρανία. Φυσικά, οι εσωτερικές διαμάχες επί του ουκρανικού εδάφους μεταξύ ρωσόφιλων και φιλοευρωπαϊκών εντατικοποίησαν τα γεγονότα του 2014, ωστόσο ο σημαντικότερος παράγοντας που διαμόρφωσε τις αιτίες της κρίσης ήταν η επιτηδευμένη μεταβολή της τιμής του ρωσικού φυσικού αερίου, το οποίο και προμηθευόταν η Ουκρανία. Η Ουκρανία είχε υποστεί ήδη τα προηγούμενα χρόνια, δυο φορές τις συνέπειες από το κλείσιμο της στρόφιγγας του φυσικού αερίου από την Ρωσία (Graaf & Colgan, 2017).

Συνειρμικά, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι και οι δυο χώρες ενεργούν με βάση το ίδιο συμφέρον. Στα πλαίσια του πρώτου πλήγματος από τη Ρωσία, οι δυο χώρες επιδιώκουν την ενίσχυση της γεωπολιτικής τους θέσης μέσα από τις έντονες προσπάθειες για τον έλεγχο των ενεργειακών πόρων της περιοχής. Λειτουργούν επιθετικά και ανταποδοτικά, προκαλώντας

σοβαρούς ανταγωνισμούς, αντιπαλότητες και δημιουργώντας μια τεραστίων διαστάσεων πολιτική κρίση με επίκεντρο την επιδιωκόμενη και από τις δυο πλευρές ενεργειακή ασφάλεια. Κάτι τέτοιο αντανάκλα, φυσικά, την πεμπτουσία της ρεαλιστικής προσέγγισης.

ii. Φιλελευθερισμός.

Ο Παναγιώτης Ήφαιστος, καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών, μας πληροφορεί ότι ο Robert Keohane, νεοφιλελεύθερος αναλυτής, έχει αποδεχθεί ότι η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση έχει δανειστεί «τα κεντρικά επιχειρήματα του πολιτικού ρεαλισμού ως προς τα αίτια του πολέμου, την κατανομή ισχύος και τις σχέσεις ισχύος στον διεθνή χώρο». Με άλλα λόγια, οι φιλελεύθεροι θεωρούν ότι το κράτος αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες διαμόρφωσης της διεθνούς πολιτικής, ωστόσο προσθέτουν στο επιχειρήμα αυτό ότι οι εσωτερικές διαδικασίες των κρατών, όπως για παράδειγμα το πολιτικό τους σύστημα, επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους στο διεθνές περιβάλλον (Ήφαιστος, 2004). Γι' αυτό άλλωστε έχουν αναπτύξει και τη θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης, την οποία αναλύουμε πιο κάτω.

Για τους φιλελεύθερους, οι οικονομικές διαδικασίες και ο τρόπος λειτουργίας της αγοράς αποτελούν βασικούς παράγοντες διαμόρφωσης της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής πραγματικότητας. Κύριος στόχος είναι η ελεύθερη διακίνηση των αγαθών και των υπηρεσιών και γενικότερα η ελεύθερη οικονομική συναλλαγή ανάμεσα στα κράτη με αποτέλεσμα οι σχέσεις τους να διέπονται από οικονομική αλληλεξάρτηση. Έτσι κι αλλιώς, για τους φιλελεύθερους, τέτοιου είδους διαδικασίες αποτρέπουν την ύπαρξη πολεμικών συγκρούσεων, καθώς αυξάνεται η οικονομική ανάπτυξη και η ευημερία των κρατών. Με αυτό τον τρόπο, τα κράτη δεν έχουν σοβαρά κίνητρα για να διεξάγουν πολέμους, οπότε επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην απόκτηση και στη συσσώρευση οικονομικού πλούτου (Ήφαιστος, 2004).

Όπως προαναφέρθηκε, η φιλελεύθεροι έχουν αναπτύξει τη θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης σύμφωνα με την οποία η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας μειώνει πιθανές συγκρούσεις, καθώς πιστεύεται ότι οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους (Ήφαιστος, 2009). Η θεωρία αυτή αναφέρεται στην άμεση συσχέτιση της δημοκρατίας με την ειρήνη και κατ' επέκταση με την κατάργηση του πολέμου. Γι' αυτό και η εισβολή μεγάλων δυνάμεων σε δικτατορικές χώρες μεν, πλουτοπαραγωγικές δε, αιτιολογείται με την πρόφαση της

προώθησης και της εγκαθίδρυσης της δημοκρατίας σε αυτές. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι και η εισβολή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στο Ιράκ το 2003⁶. Βέβαια, σύμφωνα με τους επικριτές της θεωρίας της δημοκρατικής ειρήνης, οι φιλελεύθεροι δεν έχουν καταφέρει ακόμα να συμφωνήσουν ως προς το τί ορίζεται «δημοκρατία»⁷.

Τέλος, οι διεθνείς οργανισμοί ως δρώντες στα πλαίσια του διεθνούς, πολιτικού σκηνικού, αποτελούν για τους φιλελεύθερους μέσο συνεργασίας των κρατών και προώθησης της παγκόσμιας ειρήνης κι αυτό γιατί ορίζουν κανόνες για σύμπραξη και θεμιτό ανταγωνισμό (Mearsheimer, 2011). Έτσι, σύμφωνα με τη φιλελεύθερη προσέγγιση, οι διεθνείς οργανισμοί μπορούν να διαδραματίσουν μεγάλο ρόλο στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς των κρατών, θέτοντας ως πρωταρχικό στόχο την συνεργασία μεταξύ τους και όχι την πρωτοκαθεδρία σε μια κούρσα εξοπλισμού και πολιτικής ή / και οικονομικής ισχύος.

Ο κλάδος της Ενεργειας υπό το πρίσμα του φιλελευθερισμού.

Σε αντίθεση με τους ρεαλιστές, οι φιλελεύθεροι δεν ενστερνίζονται την άποψη ότι οι ενεργειακοί πόροι αποτελούν κορυφαίο ζήτημα για την εξωτερική πολιτική ενός κράτους ή ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλείο για εδαφικές ή οικονομικές διεκδικήσεις. Ασπαζόμενοι τις αρχές και τη δυναμική των αγορών, διατυπώνουν την αντίθεσή τους ως προς την αυξημένη ενεργειακή ανεξαρτησία των κρατών και υποστηρίζουν ότι η ενεργειακή ασφάλεια του ενός εκάστου μπορεί να επέλθει στα πλαίσια της αλληλεξάρτησης. Πιο συγκεκριμένα, οι φιλελεύθεροι προσαρμόζουν την έννοια της οικονομικής αλληλεξάρτησης στα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής. Τα κράτη είναι συνδεδεμένα και αλληλεξαρτούμενα, καθώς υφίστανται ελεύθερες, εμπορικές σχέσεις με βάση πρώτες ύλες ή άλλα εμπορεύματα. Έτσι και η «ανταλλαγή» ενεργειακών προϊόντων συμπεριλαμβάνεται στα πλαίσια της αλληλεξάρτησης των κρατών, γεγονός το οποίο συμβάλει στην ειρήνη και στη σταθερότητα.

Με άλλα λόγια, η φιλελεύθερη προσέγγιση εστιάζει στην ελεύθερη αγορά χωρίς να λαμβάνει υπόψιν γεωπολιτικούς, πολιτιστικούς ή ιδεολογικούς παράγοντες, γι' αυτό και η «εθνικοποίηση» των οικονομιών είναι μάταια και δημιουργεί ανισορροπίες στο διεθνές σύστημα, ενώ στα πλαίσια της ενεργειακής πολιτικής, η «εθνικοποίηση» των ενεργειακών

---

⁶ Για περισσότερα, βλπ. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, Η διεθνής πολιτική στον 21^ο αιώνα, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2008, Κεφάλαιο 14: Ιράκ.

⁷ Για τον ορισμό του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος, βλπ. Κοντογιώργης Γεώργιος, Η Δημοκρατία ως Ελευθερία. Δημοκρατία και Αντιπροσώπευση., Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2007, σελ. 763.

πόρων μπορεί να επιφέρει μόνο συγκρούσεις μεταξύ των συμβαλλομένων⁸ (Luft & Korin, 2009).

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, για τον φιλελευθερισμό, οι διεθνείς οργανισμοί και οι πολυεθνικές επιχειρήσεις αποτελούν μέσο συνεργασίας των κρατών με αποτέλεσμα να προσδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στους διεθνείς οργανισμούς για την ενέργεια, καθώς και σε ιδιωτικές εταιρείες ενέργειας. Οι τελευταίες θεωρούνται ως η βέλτιστη επιλογή εναπόθεσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών για ένα κράτος, καθώς είναι ικανές να διεκδικήσουν και να προσαρμόσουν τις τιμές προς όφελος του κράτους· γι' αυτό και το κράτος επιβάλλεται αν συνεταιρίζεται με πολυεθνικούς οργανισμούς και επιχειρήσεις.

2.5. Συμπεράσματα

Όπως υπαινίχθηκε και πιο πάνω, για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης υιοθετούμε τη θεωρητική προσέγγιση του ρεαλισμού, καθώς τα βασικά χαρακτηριστικά της θεωρίας που είναι η διεθνής αναρχία, το κράτος ως ο σημαντικότερος παράγοντας διαμόρφωσης του διεθνούς, πολιτικοοικονομικού σκηνικού ή ως ο κυριότερος δρών στις διεθνείς σχέσεις με ορθολογική συμπεριφορά, η επιδίωξη της ισχύος και της ασφάλειας έναντι τρίτων, καθώς και η προάσπιση των εθνικών συμφερόντων με κάθε μέσο, αποτελούν την πεμπτουσία της ρεαλιστικής θεωρίας, ενώ ο κλάδος της ενέργειας αποτελεί κίνητρο και ένα διαπραγματευτικό εργαλείο για τα κράτη, έτσι ώστε να επιτύχουν τις επιδιώξεις τους. Επισημαίνουμε ότι υιοθετούμε τη θεωρητική προσέγγιση του ρεαλισμού στο σύνολό της, καθώς οι διαφορές μεταξύ των μελετητών δεν καθορίζουν απόλυτα τα συμπεράσματά μας.

---

⁸ Συμβαλλόμενοι νοούνται οι χώρες - παραγωγοί, οι χώρες - καταναλωτές και οι χώρες διέλευσης.

Κεφάλαιο 3

Η έννοια της Ενεργειακής Ασφάλειας.

3.1. Εισαγωγή.

Η ενέργεια αποτελεί βασικό αγαθό (essential commodity) για τη σωστή λειτουργία μιας κοινωνίας (Johansson, 2013). Πολλές φορές, οι συγκρούσεις για τη διαθεσιμότητα της ενέργειας είναι τόσο σφοδρές που συχνά οδηγούν σε πολεμικές συγκρούσεις, γι' αυτό και η ενεργειακή ασφάλεια χρησιμοποιείται συχνά ως συνώνυμο της ασφάλειας του εφοδιασμού. Η ασφάλεια του εφοδιασμού λαμβάνεται σοβαρά υπόψιν στη διαμόρφωση των ενεργειακών πολιτικών των κρατών ή ακόμα και πολλών διεθνών οργανισμών που ασχολούνται με τα ενεργειακά ζητήματα, καθώς έντονες συγκρούσεις ή ατυχήματα διακυβεύουν την ασφάλεια του πλανήτη. Γι' αυτό, όπως θα δούμε στη συνέχεια, τίθενται ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας, όχι μόνο στα πλαίσια του εφοδιασμού, αλλά και της μεταφοράς των ενεργειακών προϊόντων και της κατανάλωσής τους. Πιο κάτω, θα εξετάσουμε την έννοια της ενεργειακής ασφάλειας και θα προβούμε στην αναφορά των ιστορικών γεγονότων που οδήγησαν στην ανάγκη των κρατών για ενεργειακή ασφάλεια.

3.2. Εννοιολογικοί Ορισμοί και Διαστάσεις.

Σύμφωνα με τη Διεθνή Υπηρεσία Ενέργειας (International Energy Agency), η ενεργειακή ασφάλεια ορίζεται ως η αδιάλειπτη (uninterrupted) διαθεσιμότητα των ενεργειακών πηγών σε προσιτή (affordable) τιμή⁹. Η μακροπρόθεσμη ενεργειακή ασφάλεια αφορά κυρίως τις έγκαιρες επενδύσεις (timely investments) για την παροχή ασφάλειας σύμφωνα με τις οικονομικές εξελίξεις και τις περιβαλλοντικές ανάγκες, ενώ, η βραχυπρόθεσμη ενεργειακή ασφάλεια επικεντρώνεται στην ικανότητα του ενεργειακού συστήματος να αντιδράσει άμεσα σε ξαφνικές αλλαγές της ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης¹⁰.

Μελέτες που δημοσιεύθηκαν προ εικοσαετίας, όπως αυτή του J. Bielecki, καθορίζουν ως επί το πλείστον την ενεργειακή ασφάλεια ως την αξιόπιστη και επαρκή παροχή ενέργειας σε λογικές τιμές (Bielecki, 2002). Με άλλα λόγια, η αδιάκοπη και ανεμπόδιστη παροχή ενέργειας εναρμονίζεται με την απουσία υπερβολικής τιμολόγησής της και με τις ανάγκες

---

⁹ <https://www.iea.org/topics/energy-security#our-work-on-energy-security>

¹⁰ Στο ίδιο.

της παγκόσμιας αγοράς. Παρόλα αυτά, οι πιο πρόσφατες μελέτες υιοθετούν ευρύτερους ορισμούς, καθώς συνυπολογίζονται όλες οι γνωστές διαστάσεις που διέπουν την έννοια της ενεργειακής ασφάλειας και όχι αποκλειστικά και απαραίτητα την διαθεσιμότητα των πόρων ή την οικονομική διάσταση του ζητήματος. Για παράδειγμα, μελέτες όπως αυτή του B. Johansson ή των A. Azzuni και C. Breyer αναλύουν τις υπάρχουσες διαστάσεις του όρου και υιοθετούν ευρύτερους ορισμούς, καθώς για πολλούς μελετητές η συμπερίληψη πολλών πληροφοριών σε έναν ορισμό δεν αποτελεί τη βέλτιστη επιλογή (Johansson, 2013; Azzuni & Breyer, 2018). Ένας τέτοιος ορισμός καταγράφεται από τους Azzuni και Breyer με τίτλο “Definitions and Dimensions of Energy Security: A literature Review” σύμφωνα με τον οποίο Ενεργειακή Ασφάλεια ορίζεται ως η κατάσταση μέσα στην οποία ένα σύστημα λειτουργεί βέλτιστα και βιώσιμα σε όλες του τις διαστάσεις, απελευθερωμένο από οποιοσδήποτε απειλές.

Οι διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας διαμορφώνονται ανάλογα με τα νέα δεδομένα που προκύπτουν, τις παγκόσμιες εξελίξεις και την αποκτώμενη εμπειρία της διεθνούς κοινότητας στον κλάδο. Αδιαμφισβήτητα, η διαθεσιμότητα της ενέργειας αποτελεί μια από τις κρισιμότερες διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας, καθώς δεν αρκείται μόνο στη διαθεσιμότητα των ενεργειακών πόρων, αλλά και στη διαθεσιμότητα των μέσων μεταφοράς της ενέργειας, όπως είναι οι υποδομές ή οι αγωγοί, και στη «διαθεσιμότητα των καταναλωτών», οι οποίοι μπορεί να τοποθετούνται στη σφαίρα της δημόσιας χρήσης των ενεργειακών προϊόντων ή στην βιομηχανική (Cherp & Jewell, 2014). Όσον αφορά το τελευταίο, η ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού και των βιομηχανιών μαρτυρούν σε ένα μεγάλο βαθμό την ανάγκη για κατανάλωση ενέργειας, ενώ σχετικά με τη διαθεσιμότητα του ίδιου του προϊόντος, φαίνεται ότι για τα επόμενα τουλάχιστον πενήντα έτη έχει εξασφαλιστεί σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς υπάρχουν επαρκή αποθέματα άνθρακα, πετρελαίου και φυσικού αερίου. Φυσικά, στη διαθεσιμότητα των πόρων εντάσσονται και οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, εν πολλοίς ανεξάντλητες, γεγονός που συμβάλλει στην κάλυψη της ζήτησης και αναμένεται να εντατικοποιηθεί στο μέλλον.

Μια άλλη διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας είναι η πληθώρα επιλογών τόσο στα καύσιμα, στις πλουτοπαραγωγικές πηγές, όσο και στις εναλλακτικές τεχνολογίες και τρόπους μεταφοράς των ενεργειακών προϊόντων στους τελικούς καταναλωτές. Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Winston Churchill ανέδειξε τη σημαντικότητα αυτής της διάστασης.

Αρχικά, σε ό,τι αφορά την προέλευση των ενεργειακών προϊόντων και την εναλλαγή στα καύσιμα, καθώς ο ίδιος στόχευε στην αναβάθμιση του βρετανικού στόλου, έτσι ώστε να μπορέσει να ανταγωνιστεί τον αντίστοιχο γερμανικό. Έτσι, αποφασίστηκε η αντικατάσταση του άνθρακα από το πετρέλαιο ως βασικό καύσιμο του στόλου. Εδώ, το ερώτημα ήταν πόσο ασφαλείς ήταν οι εισαγωγές πετρελαίου από την Περσία. Η απάντηση του W. Churchill ήταν ότι η ενεργειακή ασφάλεια βασίζεται στη διαφοροποίηση (diversity) και μόνο σε αυτή (Luft & Korin, 2009). Πιο συγκεκριμένα, η ύπαρξη εναλλακτικών επιλογών, τόσο στις πηγές, όσο και στα ίδια τα καύσιμα ενισχύει την ενεργειακή ασφάλεια, καθώς στην περίπτωση οποιασδήποτε δυσλειτουργίας, το σύστημα θα μπορέσει να ανταπεξέλθει. Για παράδειγμα, η χρήση ή/και η ύπαρξη αποθεμάτων άνθρακα, πετρελαίου, φυσικού αερίου και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μπορούν για παράδειγμα να εξασφαλίσουν την ομαλή λειτουργία ενός ολόκληρου κράτους κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με την ύπαρξη πολλαπλών επιλογών ως προς την πηγή των καυσίμων αυτών, έτσι ώστε να καλυφθούν οποιαδήποτε κενά σε ενδεχόμενη αυξημένη ζήτηση ενεργειακών προϊόντων, όπως συνέβη το 2012, όταν τα συνολικά αποθέματα φυσικού αερίου της Gazprom δεν μπόρεσαν να καλύψουν τη ζήτηση στην Ευρώπη (Henderson & Heather, 2012). Βέβαια, αντλώντας από το παράδειγμα της Gazprom και ανεξάρτητα από τις δυσλειτουργίες που προέκυψαν το 2012, οι τελικοί καταναλωτές, στην προκειμένη περίπτωση τα ευρωπαϊκά κράτη, αποτελούν μια πολύ μεγάλη αγορά για τις εταιρείες που διαχειρίζονται τις ενεργειακές πηγές. Άρα, διαφοροποίηση απαιτείται όχι μόνο στις πηγές και τα καύσιμα, αλλά και στους τελικούς καταναλωτές.

Η διαφοροποίηση των πηγών, των καταναλωτών, ακόμα και των τρόπων διαμετακόμισης των προϊόντων συνδέεται και με την ευελιξία του συστήματος ως μια συμπληρωματική διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας (Sovacool & Brown, 2010). Ένα ενεργειακό σύστημα θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από ανθεκτικότητα στα τεχνικά προβλήματα και σε τυχόν διαταραχές στη λειτουργία του, να προσαρμόζεται σχετικά εύκολα και γρήγορα στις νέες συνθήκες και ανεξαρτήτως των όποιων αλλαγών να συνεχίζει να προσφέρει ή να διαμετακομίζει τις υπηρεσίες του. Πιο συγκεκριμένα και σχετικά με τον ενεργειακό εφοδιασμό, είναι απαραίτητη η ύπαρξη εφεδρικών αποθεμάτων σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, ενώ για την διαμετακόμιση της ενέργειας αποτελεί απαραίτητη συνθήκη η δυνατότητα για εναλλαγή στα καύσιμα, στον εξοπλισμό και στις υποδομές. Ακόμα και όσον

αφορά την κατανάλωση, όπως προαναφέρθηκε, η δυνατότητα για ποικιλία καταναλωτών δεν αφήνει εκτεθειμένους τους παραγωγούς.

Βέβαια, όλα τα παραπάνω, εκτός από αλληλένδετα μεταξύ τους, έχουν κοινή βάση την οικονομική διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας (Eunju & Wonjoon & Soon, 2009). Η αύξηση ή η μείωση των τιμών στα καύσιμα μεταβάλλει τα έσοδα των εταιρειών που επεξεργάζονται τα ενεργειακά προϊόντα ή και τα έσοδα των κρατών – παραγωγών, οδηγεί ενδεχομένως σε αναγκαστικές αλλαγές στις υποδομές και διαμορφώνει τις επενδύσεις στην ενεργειακή αγορά. Σίγουρα, φθηνότερα ενεργειακά προϊόντα ενθαρρύνουν τόσο την παραγωγή, όσο και την κατανάλωση και ως ένα βαθμό εντατικοποιούν την οικονομική ανάπτυξη, ωστόσο αυτό μπορεί να προκαλέσει μικρού βεληνεκούς επενδύσεις και χρηματοδότηση. Συνειρμικά, το ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι εάν οι χαμηλές τιμές προκαλούν μια ψευδή αίσθηση ασφάλειας, ιδιαίτερα όταν δεν μπορεί να εξασφαλιστεί αντίστοιχη ή παρόμοια τιμολόγηση στο μέλλον με αποτέλεσμα οι εναλλαγές αυτές να αποσταθεροποιούν την αγορά και τα συμβαλλόμενα μέρη – παραγωγούς, αγοραστές και τελικούς καταναλωτές. Από την άλλη μεριά, η αύξηση των τιμών μπορεί να μειώσει την κατανάλωση, ωστόσο δημιουργούνται συνθήκες για ανάπτυξη των ΑΠΕ, οι εταιρείες και τα κράτη – παραγωγοί μπορούν να απορροφήσουν περισσότερα κέρδη, ενώ, πολλοί επενδυτές διατηρώντας το κύρος τους προχωρούν σε μεγαλύτερες επενδύσεις, παράγοντες που ενισχύουν την ενεργειακή ασφάλεια. Βέβαια, περισσότερα έσοδα ενδέχεται να προκαλέσουν την «Ολλανδική Ασθένεια» την οποία θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω.

Όπως προαναφέρθηκε, η διαφοροποίηση των πηγών, των ενεργειακών προϊόντων, αλλά και των μέσων διαμετακόμισής τους, παραμένει μια από τις σημαντικότερες παραμέτρους της ενεργειακής ασφάλειας. Σε συνέχεια της οικονομικής διάστασης του ζητήματος, θα πρέπει να συνυπολογιστεί το κόστος για τη δυνατότητα διαμόρφωσης των επιλογών αυτών. Η δημιουργία και η φύλαξη των υποδομών, πολλές φορές στρατιωτική, η εκπαίδευση των εργαζομένων, η αντιμετώπιση τυχόν περιβαλλοντικών αλλαγών ή / και η αντιμετώπιση υγειονομικών προβλημάτων λόγω της βιομηχανικής δραστηριότητας αποτελούν σημαντικές παραμέτρους προς εξέταση με ηχηρό αποτύπωμα σε κρατικούς ή εταιρικούς προϋπολογισμούς. Στα πλαίσια αυτά, θα πρέπει να συνυπολογιστεί και το κόστος οποιασδήποτε διακοπής της λειτουργίας των υποδομών ή διακοπής στον εφοδιασμό, πόσο συχνά θα συμβαίνει και πόση διάρκεια θα έχει, με ένα εύρος αιτιών, από τεχνικά

προβλήματα έως και τρομοκρατικές επιθέσεις. Φυσικά, η ένταση των ζητημάτων αυτών ενδέχεται να μειωθεί σε ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό εάν αυξηθεί η χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, γεγονός που όσον αφορά το συνολικό κόστος, θα μειώσει αρκετά τις λειτουργικές δαπάνες, ενώ, όσον αφορά το περιβάλλον θα μειωθούν αισθητά οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα.

Τίποτα, βέβαια, από τα πιο πάνω και κανένας υπολογισμός δεν θα ήταν εφικτός άνευ τεχνολογικής προόδου και επιτευγμάτων (Zhen & Jinro & Yang, 2021). Η ανάπτυξη της τεχνολογίας έδωσε πολλές λύσεις σχετικά με τις υποδομές, την επεξεργασία των ενεργειακών προϊόντων, τη διαμετακόμιση και τη χρήση τους. Τεχνολογικά επιτεύγματα, όπως η διαχείριση και η αξιοποίηση των αποβλήτων ή η ικανότητα για παρακολούθηση μακρινών κοιτασμάτων περιόρισε περιβαλλοντικά ζητήματα και μείωσε αρκετά το οικονομικό κόστος. Επιπρόσθετα, η τεχνολογική πρόοδος έφερε την παγκόσμια κοινότητα πολύ πιο κοντά στην αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, γεγονός που αφήνει περιθώρια για περαιτέρω ανάπτυξη. Ωστόσο, η χρήση της τεχνολογίας με στόχο κούρσες εξοπλισμών ή ανάπτυξη πυρηνικών όπλων, ιδιαίτερα από ανελεύθερα καθεστώτα, δημιουργεί τον εξής προβληματισμό: Ενώ η κατοχή των εξοπλισμών εντατικοποιεί την επίτευξη της ενεργειακής ασφάλειας, έτσι ώστε τα κράτη να επανδρωθούν έναντι του αντιπάλου, η ύπαρξη και η ενδεχόμενη χρήση του ίδιου του εξοπλισμού αποτελεί απειλή και απομειώνει την ενεργειακή ασφάλεια λόγω και των επιπτώσεων που φέρνει μαζί του ένα τέτοιο ενδεχόμενο.

Μια εξίσου σημαντική διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας είναι η τοποθεσία των πηγών (Azzuni & Breyer, 2018). Με άλλα λόγια, η διαχείριση των ενεργειακών πόρων διαφέρει ανάλογα με την τοποθεσία ή ακόμα και το μέγεθος ενός κοιτάσματος. Σαφώς, τα μεγάλα κοιτάσματα έλκουν το ενδιαφέρον των μεγάλων εταιρειών, πράγμα που πολλές φορές έρχεται σε σύγκρουση με την πολιτική των κρατών που τυγχάνει να ελέγχουν την περιοχή ή άλλες φορές συγκρούεται με σοβαρά κατάλοιπα πολέμων, όπου προστίθενται έξοδα φύλαξης, όπως στην περίπτωση της Κύπρου: Τα τελευταία χρόνια, η Τουρκία, έκνομα, πραγματοποιεί σειсмоγραφικές έρευνες στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη της Κύπρου, ενώ συχνά στέκεται εμπόδιο στα γεωτρητικά προγράμματα, όπως συνέβη με την

απομάκρυνση των Total και ENI¹¹ το 2019, αγνοώντας οποιοσδήποτε προειδοποιήσεις ή κυρώσεις από διεθνείς οργανισμούς. Επίσης, πολλές φορές, για απομακρυσμένα κοιτάσματα τίθεται ζήτημα προσβασιμότητας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σε αυτές τις περιπτώσεις η διαφοροποίηση των πηγών εξυπηρετεί την ενεργειακή ασφάλεια, καθώς εάν υπάρχουν ζητήματα προσβασιμότητας λόγω τοποθεσίας ή καιρικών συνθηκών ή ακόμα και τεχνικών προβλημάτων, το κόστος θα είναι μικρότερο τη στιγμή που θα υπάρχουν κι άλλα κοιτάσματα προς επεξεργασία.

Επιπρόσθετα, ο χρόνος και η διαχείρισή του αποτελούν μια πολύ σημαντική διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας (Azzuni & Breyer, 2018). Τα χρονοδιαγράμματα επικουρούν σημαντικά τόσο στις υποθέσεις εργασίας, όπως για παράδειγμα η απαιτούμενη πρόβλεψη για το πόσο και πως ένα σύστημα παραμένει ή ενισχύει την ασφάλειά του, όσο και για το πως ένα σύστημα μοιάζει ήδη να είναι ασφαλές. Στις περιπτώσεις δε, όπου παρουσιάζονται τεχνικά προβλήματα λόγω τρομοκρατικών επιθέσεων ή / και προσβασιμότητας θα πρέπει να εκτιμάται και να προϋπολογίζεται από πριν το χρονικό διάστημα που απαιτείται τόσο για την πρόκληση της ζημιάς όσο και για την αποκατάστασή της. Αυτό μπορεί να συμβεί, όχι μόνο στις υποδομές και τη διαμετακόμιση των ενεργειακών προϊόντων, αλλά και για παράδειγμα στο αποτύπωμα που αφήνει μια απότομη αύξηση της τιμολόγησης. Συνήθως, οι αγορές μπορούν να απορροφήσουν ευκολότερα και γρηγορότερα μια σταδιακή αύξηση των τιμών, παρά μια απότομη αύξηση στην τιμολόγηση (sudden price hike). Επίσης, για ευάλωτες περιοχές, απαιτείται ένας συχνός υπολογισμός για την άρση των επιπτώσεων ποικίλων επιθετικών στρατηγικών, όπως είναι η εφαρμογή ενός εμπάργκο.

Μια αμφιλεγόμενη για πολλούς διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας είναι οι παγκόσμιες περιβαλλοντικές συνέπειες από τις δραστηριότητες του κλάδου (Nyman, 2018). Η συζήτηση αυτή αφορά κυρίως το αυξημένο ποσοστό εκμετάλλευσης των ενεργειακών πόρων, γεγονός που αφήνει σε ένα αρκετά μεγάλο βαθμό το έδαφος εκτεθειμένο, καθώς οι εξορύξεις αλλοιώνουν την αρχική του μορφή και η επαναφορά του στην πρότερη κατάσταση χρειάζεται αρκετό χρόνο¹². Συνειρμικά, η συνεχής και αυξημένη εκμετάλλευση εξαντλεί τους

---

¹¹ Όπως θα δούμε και στο επόμενο οι κεφάλαιο, οι δυο κολοσσοί επιστρέφουν ένα χρόνο μετά στην κυπριακή ΑΟΖ.

¹² Ένα τέτοιο παράδειγμα μπορεί να είναι και η τεχνολογία fracking, η οποία προϋποθέτει τη χρήση πολλών χημικών ουσιών και μεγάλες ποσότητες νερού δημιουργώντας ρωγμές στα σχιστολιθικά πετρώματα που περιβάλλουν το φυσικό αέριο ή το πετρέλαιο.

ενεργειακούς πόρους προτού ολοκληρωθούν με φυσικό τρόπο οι απαραίτητες διαδικασίες για την αναγέννησή τους. Τόσο η αλλοίωση του εδάφους, όσο και η εξάντληση της πρώτης ύλης περιορίζουν την ενεργειακή ασφάλεια, ενώ προκαλούνται και άλλα, αλυσιδωτά προβλήματα, καθώς η αδιάκοπη επεξεργασία του εδάφους αποτρέπει την παραγωγή τροφίμων, κάτι που εντατικοποιείται ήδη και από την κλιματική αλλαγή¹³. Οι διαδικασίες εξόρυξης και διαμετακόμισης επιβάλλεται να συμπεριλαμβάνουν μεθόδους φιλικές προς το περιβάλλον, καθώς αν αναφερθούμε για παράδειγμα σε πετρελαιοκηλίδες που προκαλούνται από ατυχήματα, οι συνέπειες στο θαλάσσιο περιβάλλον είναι τεράστιες και κάποιες φορές μη αναστρέψιμες ή στις διαδικασίες που αφορούν την πυρηνική ενέργεια και τα πολλά ραδιενεργά απόβλητα. Μια εξίσου σημαντική παράμετρος στα περιβαλλοντικά ζητήματα είναι το νερό. Όσο αυξάνεται η ζήτηση για ενεργειακά προϊόντα, τόσο θα αυξάνεται και η ζήτηση για νερό και τανάπαλιν, καθώς, ποσότητες νερού απαιτούνται για παραγωγή ενέργειας, θέρμανση, αλλά και για εξόρυξη φυσικών πόρων, ενώ για την εξαγωγή νερού από τις πηγές χρειάζεται ενέργεια. Φυσικά, το σημαντικότερο είναι να διατηρείται η ισορροπία ανάμεσα στην ενέργεια που καταναλώνεται για την παραγωγή πόσιμου νερού και του νερού που απαιτείται για την παραγωγή ενέργειας. Ως προς αυτή την κατεύθυνση, οι αφαλατώσεις στα πλαίσια των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μπορούν να δώσουν τη λύση. Μια, όχι και τόσο διαδεδομένη διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας, αλλά εξίσου υπαρκτή και σημαντική είναι η υγειονομική διάσταση. Η υγεία αποτελεί το υπέρτατο αγαθό για τον άνθρωπο και αποτελεί μια «καθολική, ανθρώπινη επιθυμία» (Azzuni & Breyer, 2018). Ωστόσο, εμπλεκόμενοι και μη στη βιομηχανία της ενέργειας καλούνται να αντιμετωπίσουν ενδεχόμενες συνέπειες υγειονομικού χαρακτήρα από τις δραστηριότητες του κλάδου. Τόσο οι εργαζόμενοι στον κλάδο, όσο και οι τελικοί καταναλωτές, αλλά και ολόκληρη η κοινωνία σε διεθνές επίπεδο, κινδυνεύουν από τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και άλλων βλαβερών, τοξικών ουσιών που παράγονται από την καύση, την επεξεργασία και γενικότερα

---

¹³ Οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής μπορούν από μόνες τους να περιορίσουν την ενεργειακή ασφάλεια. Φυσικά, η κλιματική αλλαγή προκαλείται (και) από την επεξεργασία και την κατανάλωση των ενεργειακών προϊόντων. Δημιουργείται, δηλαδή, ένας φαύλος κύκλος δράσης – αντίδρασης στο φυσικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, οι αυξητικές μεταβολές της στάθμης των θαλασσών μπορούν να προκαλέσουν προβλήματα στην εξόρυξη των υδρογονανθράκων ή τα έντονα καιρικά φαινόμενα μπορούν να περιορίσουν την εύρυθμη λειτουργία των εγκαταστάσεων και των διάφορων υποδομών παραγωγής ενέργειας. Κάτι τέτοιο αυξάνει το κόστος, όχι μόνο της αποκατάστασης των δομών, αλλά και της συντήρησής τους. Η κλιματική αλλαγή, μεταξύ άλλων, μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στην παραγωγή τροφίμων, στην πρόσβαση του φρέσκου, πόσιμου νερού, αλλά και στις καιρικές συνθήκες, οι οποίες στο μέλλον ενδέχεται να εξαναγκάσουν σε μετακινήσεις ολόκληρων πληθυσμών.

τη χρήση των ενεργειακών προϊόντων, έστω και αν ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας διεθνώς δεν χρησιμοποιεί τα ενεργειακά προϊόντα ούτε κατ' ελάχιστον. Για την διεύρυνση του συλλογισμού αυτού δεν χρειάζεται τίποτα άλλο, παρά μόνο να θυμηθούμε τα σοβαρά ατυχήματα σε εργοστάσια πυρηνικής ενέργειας στο Chernobyl το 1986 και στην Fukushima το 2011, οι συνέπειες των οποίων επηρέασαν την υγεία εκατομμυρίων ανθρώπων. Εάν λοιπόν τα ενεργειακά συστήματα βλάπτουν την υγεία των ανθρώπων, τότε δημιουργούνται προβλήματα και ως προς τη δυναμική της ενεργειακής ασφάλειας. Αντίθετα, η καλή υγεία των εργαζομένων οδηγεί στην αποτελεσματικότερη λειτουργία του ενεργειακού συστήματος και φυσικά σε υψηλότερη παραγωγικότητα, κάτι που εντατικοποιεί την ενεργειακή ασφάλεια. Το ίδιο ισχύει και για τους υγιείς καταναλωτές, οι οποίοι είναι σε θέση να χρησιμοποιούν αποτελεσματικότερα την ενέργεια και ταυτόχρονα να αποφορτίζουν τις εθνικές οικονομίες, όχι από μεγάλες δαπάνες για τη δημιουργία, τη συντήρηση ή την εξέλιξη εγκαταστάσεων για την υγεία, αλλά από την αποθεραπεία και την περίθαλψη. Εναλλακτικά, τα κράτη είναι σε θέση να αξιοποιήσουν τους πόρους τους για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών για την ενέργεια και να κεφαλαιοποιήσουν μια τέτοια εξέλιξη υπέρ της ενεργειακής τους ασφάλειας. Ωστόσο, η πραγματικότητα διαφέρει κατά πολύ, αφού οι επιπτώσεις στην υγεία από τις δραστηριότητες της βιομηχανίας της ενέργειας, κυρίως των εργαζομένων, αποτελεί τη δεύτερη πιο συχνή αιτία προβλημάτων υγείας ανά το παγκόσμιο. Τα παραδείγματα των ανθρακωρυχείων, όπου η επεξεργασία του άνθρακα απελευθερώνει τοξικά υλικά, τα οποία μολύνουν τον αέρα και το νερό ή ακόμα και τα σοβαρά δυστυχήματα που προκαλούνται κατά τη διαδικασία μεταφοράς είτε του άνθρακα, είτε άλλων επικίνδυνων υλικών είναι ενδεικτικά. Το ίδιο ισχύει και για την πυρηνική ενέργεια και τα απόβλητα των εργοστασίων, τα οποία προκαλούν σοβαρές, μακροχρόνιες ασθένειες. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι ως προς το τελευταίο, το γερμανικό συνταγματικό ομόσπονδο δικαστήριο με απόφασή του προκρίνει τη σταδιακή κατάργηση των πυρηνικών εργοστασίων με σκοπό την ευημερία, την προστασία της ζωής γενικότερα και της υγείας του πληθυσμού ειδικότερα, την προστασία του περιβάλλοντος και των επόμενων γενεών (Bundesverfassungsgericht, 2016). Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι τα ενεργειακά συστήματα επηρεάζουν τους πάντες. Ωστόσο, διαφαίνεται σοβαρή έλλειψη, αρχικά αναγνώρισης και έπειτα επίγνωσης, της σύνδεσης μεταξύ των ενεργειακών συστημάτων και της υγείας. Για μια ακόμα φορά, απάντηση στο πρόβλημα μπορεί να δώσει η περαιτέρω χρήση και αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Εξίσου σημαντική διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας αποτελεί η ίδια η μόρφωση, η γνώση και η πρόσβαση στην πληροφορία (Azzuni & Breyer, 2018). Οι κοινωνίες θα πρέπει να έχουν πρόσβαση στην ορθή, αναλυτική και κατανοητή πληροφόρηση. Η ύπαρξη επαρκούς χρηματοδότησης, είτε από τους διεθνείς οργανισμούς είτε από τα ίδια τα κράτη, για τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όχι μόνο για τους εργαζομένους, αλλά και για τους καταναλωτές, εντατικοποιεί την ενεργειακή ασφάλεια, καθώς και οι δυο αυτές ομάδες του πληθυσμού σχετίζονται - εν πολλοίς - καθημερινά με τις δραστηριότητες του κλάδου. Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη επαρκώς καταρτισμένου προσωπικού μπορεί να προκαλέσει αποδιοργάνωση στο σύστημα ή να επηρεάσει αρνητικά την ανάπτυξη των ενεργειακών υποδομών, ενώ η ενδεχόμενη, εσφαλμένη χρήση των ενεργειακών προϊόντων από τους καταναλωτές μπορεί να δημιουργήσει μια σειρά προβλημάτων, όπως είναι η μόλυνση του περιβάλλοντος ή η επιβάρυνση της υγείας του πληθυσμού. Κάτι τέτοιο σχετίζεται και με άλλες διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας, όπως είναι η κουλτούρα των πληθυσμών ή η εργασία στον κλάδο. Οι ανεπτυγμένες κοινωνίες έχουν υψηλότερα αντανακλαστικά στην απορρόφηση της πληροφορίας και της γνώσης, ενώ ένα καλά εκπαιδευμένο προσωπικό προλαμβάνει, αποφεύγει η διαχειρίζεται ορθότερα ενδεχόμενες δυσλειτουργίες στο σύστημα, κάτι που αδιαμφισβήτητα ενισχύει την ενεργειακή ασφάλεια.

Τέλος, σημαίνουσα διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας αποτελεί ο τρόπος που λαμβάνονται οι πολιτικές αποφάσεις από τα κράτη για τα ενεργειακά ζητήματα. Η ίδια η φύση του πολιτικού συστήματος οδηγεί σε συγκεκριμένες πολιτικές, οι οποίες εναρμονίζονται με τον πυρήνα του. Για παράδειγμα, σε ανελεύθερα καθεστώτα, οι αποφάσεις που λαμβάνονται για τα ενεργειακά θέματα επικεντρώνονται κυρίως στα οικονομικά και άλλα οφέλη, που θα αποκομίσουν οι ίδιοι οι ηγέτες και όχι οι κοινωνίες που διοικούν. Το ζήτημα αυτό εκτείνεται και στις διεθνείς σχέσεις των κρατών αυτών, όπου τις περισσότερες φορές συνάπτονται συμβάσεις με παρόμοια καθεστώτα. Άρα, παρατηρούμε ότι η εσωτερική δομή και η συγκρότηση των ανελεύθερων κρατών εξωτερικεύεται σε ζητήματα διεθνών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένου και των ενεργειακών θεμάτων, με αποτέλεσμα την απομείωση της ενεργειακής ασφάλειας, τόσο των ίδιων των κρατών, όσο και της ευρύτερης περιοχής τους. Μάλιστα, λόγω τέτοιων αναθεωρητικών συμπεριφορών, οι χώρες αυτές υφίστανται απαγορεύσεις (embargoes) ή κυρώσεις από άλλα κράτη ή ακόμα και από διεθνείς οργανισμούς. Φυσικά, προβλήματα υπάρχουν και σε πιο απελευθερωμένα

κράτη, όπως οι δυτικές χώρες. Πολλές φορές οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση τα συμφέροντα των πολιτικών ελίτ περιθωριοποιώντας το καλώς νοούμενο συμφέρον των κοινωνιών τους: εργοστάσια παραγωγής ενέργειας τοποθετούνται πολύ κοντά σε κατοικημένες περιοχές με αποτέλεσμα την επιβάρυνση της υγείας των κατοίκων. Σε κάθε περίπτωση, η ενεργειακή ασφάλεια επιτυγχάνεται μόνο με πολιτική σταθερότητα, τόσο στο εσωτερικό των κρατών, όσο και στις σχέσεις τους με άλλα κράτη, ενώ οι διακρατικές συμφωνίες στα ενεργειακά ζητήματα εντείνουν την ενεργειακή ασφάλεια.

Από τις σημαντικότερες, πολύπλευρες διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας είναι η στρατιωτικοποίηση της ενέργειας, καθώς η ίδια η ενέργεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί συχνά ως όπλο ή έστω ως ένα μέσο διαπραγμάτευσης, ενώ στρατιωτικά μέσα χρησιμοποιούνται για τη φύλαξη των υποδομών. Εγκαταστάσεις, όπως είναι οι αγωγοί φυσικού αερίου καθίστανται σοβαρός στόχος τρομοκρατικών οργανώσεων και όταν κάτι τέτοιο συμβαίνει, οι συνέπειες στην ενεργειακή απόδοση, αλλά και στην οικονομία είναι μεγάλες. Ως εκ τούτου, η φύλαξη και η αποτροπή τρομοκρατικών επιθέσεων στις υποδομές αυξάνει την ενεργειακή ασφάλεια, ωστόσο, παρατηρούμε ότι το διακύβευμα στις περισσότερες πολεμικές συγκρούσεις είναι η κυριαρχία επί των ενεργειακών πόρων, όπως συνέβη το 1990, όπου το Ιράκ εισέβαλε στο Κουβέιτ με στόχο τον απόλυτο έλεγχο των κοιτασμάτων πετρελαίου (Grammas, 1991). Το παράδοξο που παρατηρούμε να συμβαίνει τις τελευταίες δεκαετίες και συρρικνώνει την δυναμική της ενεργειακής ασφάλειας, είναι φυσικά, η οικονομική ενίσχυση τρομοκρατικών οργανώσεων από έσοδα που προέρχονται από την ενέργεια, όπως είναι για παράδειγμα η οικονομική ενίσχυση της Hezbollah από το Ιράν, ένα από τα μεγαλύτερα κράτη – παραγωγούς ανά το παγκόσμιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η στρατιωτικοποίηση της ενέργειας συσχετίζεται με τις περισσότερες διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας, φτάνει μόνο να σκεφτούμε τις ορατές και μη συνέπειες της χρήσης των στρατιωτικών μέσων σε τομείς όπως η οικονομία, το περιβάλλον και η υγεία.

3.3. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανάγκη για ενεργειακή ασφάλεια.

3.3.1. Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973.

Η ανάγκη για ενεργειακή ασφάλεια προέκυψε εντονότερα τη δεκαετία του 1970 και ιδιαίτερα κατά την διάρκεια των δυο πετρελαϊκών κρίσεων του 1973 και του 1979. Σύμφωνα

με τους μελετητές, αιτία για την πετρελαϊκή κρίση του 1973 αποτέλεσε αδιαμφησβήτητα ο Δ΄ αραβοϊσραηλινός πόλεμος του Yom Kippur τον Οκτώβριο του ίδιους έτους όταν η Αίγυπτος και η Συρία επιτέθηκαν στο Ισραήλ. Στόχος ήταν η ανάκτηση αραβικών εδαφών που περιήλθαν στην κατοχή του Ισραήλ μετά τον Γ΄ αραβοϊσραηλινό πόλεμο των έξι ημερών το 1967 και συγκεκριμένα της χερσονήσου του Σινά. Με τη συνδρομή της Σοβιετικής Ένωσης σε εξοπλιστικό επίπεδο, την πολιτική και διπλωματική στήριξη της Σαουδικής Αραβίας, η οποία χρησιμοποιούσε το πετρέλαιο ως μέσον διαπραγμάτευσης έναντι των Ηνωμένων Πολιτειών, Αίγυπτος και Συρία επιτίθενται στο Ισραήλ (Painter, 2014). Ωστόσο, μετά τις πρώτες επιτυχίες των Αράβων, το Ισραήλ αντεπιτίθεται στο συριακό μέτωπο στη χερσόνησο του Σινά και στα Υψίπεδα του Γκολάν. Λίγες μέρες μετά την επίθεση και τον ανεφοδιασμό του Ισραήλ από τις ΗΠΑ, ο OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) προχώρησε σε μονομερή απόφαση για αύξηση της τιμής του πετρελαίου - από 3.01 δολάρια το βαρέλι σε 11,65 (Painter, 2014) - ανακοίνωσε την επιβολή εμπάργκο στις εξαγωγές πετρελαίου προς τις ΗΠΑ και επέβαλε σταδιακή μείωση στον εφοδιασμό σε χώρες που υποστήριζαν το Ισραήλ, όπως ο Καναδάς, η Ιαπωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Εμπάργκο επιβλήθηκε και στην Ολλανδία, καθώς πετρέλαιο αραβικής προέλευσης κατέληγε σε κράτη της δυτικής Ευρώπης από την Ολλανδία. Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στην οικονομία, καθώς οι μεγάλες πετρελαϊκές εταιρείες αναγκάστηκαν να αυξήσουν με τη σειρά τους τις τιμές στους τελικούς καταναλωτές, οι οποίοι επωμίστηκαν τις αυξήσεις των τιμών και σε άλλα πετρελαιοειδή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια σοβαρή, παγκόσμια, οικονομική ύφεση με τα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών να παρουσιάζουν έλλειμμα πολλών εκατομμυρίων. Έτσι, ο OPEC άσκησε σοβαρές πιέσεις έναντι της αμερικανικής ηγεσίας, έτσι ώστε να πιέσει το Ισραήλ για ανακωχή με αποτέλεσμα και την άρση του εμπάργκο τον Μάρτιο του 1974.

Την περίοδο που τέθηκε το εμπάργκο έναντι των συμμάχων του Ισραήλ, παρατηρείται αυξημένη κατανάλωση πετρελαίου, κυρίως από χώρες που εισήγαγαν πετρέλαιο από κράτη – μέλη του OPEC, συμπεριλαμβανομένου και των Ηνωμένων Πολιτειών. Επομένως, η ενεργειακή ασφάλεια των κρατών που επηρεάστηκαν από το εμπάργκο, τέθηκε υπό αμφισβήτηση, γι΄ αυτό και προχώρησαν σε νέες πολιτικές με στόχο την απομείωση της ενεργειακής τους εξάρτησης, κυρίως με την αναζήτηση νέων πηγών εφοδιασμού, γεγονός που καθυστέρησε πολλές διαδικασίες, καθώς όπως θα εξετάσουμε και στην περίπτωση της

Κύπρου, η εκμετάλλευση νέων κοιτασμάτων διέπεται συχνά από καθυστερήσεις και απαιτεί μεγάλα χρονοδιαγράμματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η απότομη αύξηση στις τιμές του πετρελαίου, συνδυαστικά με το κραχ του χρηματιστηρίου την ίδια χρονιά, άφησε ένα πολύ σημαντικό αποτύπωμα στην παγκόσμια οικονομία, καθώς οι τιμές παρέμειναν σε υψηλά επίπεδα το επόμενο διάστημα, παράλληλα με την αποδυνάμωση του δολαρίου (Basky & Kilian, 2004). Οι συντονισμένες όμως ενέργειες του OPEC ανέδειξαν και ένα ακόμα στοιχείο: την πολιτική και οικονομική ισχύ της Σαουδικής Αραβίας που αποτελεί μέχρι και σήμερα το μεγαλύτερο κράτος – παραγωγό πετρελαίου, γεγονός που την καθιστά ένα σημαντικό ρυθμιστή, όχι μόνο των ενεργειακών ζητημάτων, αλλά και των διακρατικών σχέσεων γενικότερα. Φυσικά, κάτι τέτοιο εντατικοποιεί και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της χώρας, όπως είναι το θεοκρατικό καθεστώς, καθώς και η πουριτανική, συντηρητική και φονταμενταλιστική έκφραση του ισλαμισμού.

3.3.2. Η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979.

Η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση ξεκίνησε από το Ιράν. Η ιρανική επανάσταση και οι συνεχείς διαμαρτυρίες, οι οποίες είχαν ήδη ξεκινήσει από τον Ιανουάριο του 1978, έναντι του απολυταρχικού καθεστώτος της δυναστείας των Pahlavi και της συμπόρευσης της χώρας με τη Δύση κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, παρέλυσαν τη χώρα και το 1979 ο σάχης Mohammad Reza Pahlavi αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Ιράν. Η πτώση του σάχη και η άνοδος των φανατικών μουσουλμάνων στην εξουσία με ηγέτη τον μέχρι τότε εξόριστο Ayatollah Khomeini (Sayyid Ruhollah Mousavi Khomeini) προκάλεσαν μια άνευ προηγουμένου οικονομική κρίση. Λόγω των αναταραχών, οι εξαγωγές πετρελαίου από τη χώρα διεκόπησαν, κάτι που προκάλεσε μείωση της προσφοράς, με αποτέλεσμα η τιμή του πετρελαίου να εκτοξευθεί στα 31,61 δολάρια το βαρέλι, ενώ στις αρχές του 1980 σημειώθηκε περαιτέρω αύξηση και συγκεκριμένα στα 36,83 δολάρια το βαρέλι (Painter, 2014). Ακόμα και η επανεκκίνηση του κλάδου δεν κατάφερε να σταθεροποιήσει τις τιμές λόγω της πολιτικής αστάθειας στη χώρα με αποτέλεσμα μια επαναλαμβανόμενη, παγκόσμια οικονομική ύφεση, ενώ παράλληλα η παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια δέχθηκε ένα σοβαρό πλήγμα, ιδιαίτερα των κρατών – παραγωγών, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό των οικονομικών τους εσόδων προερχόταν από την πώληση πετρελαίου.

Αξίζει να σημειωθεί πως τα γεγονότα που ακολούθησαν συνέχισαν να επηρεάζουν αρνητικά την παγκόσμια οικονομία. Αν και τον Απρίλιο του 1979, μετά και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος με το οποίο το Ιράν έγινε και επίσημα ισλαμική «δημοκρατία», λίγους μήνες μετά, εγκρίθηκε ένα θεοκρατικό σύνταγμα με το οποίο ο Ayatollah Khomeini χρίστηκε ως ο ανώτατος αρχηγός της χώρας (supreme leader). Ένα πολύ σημαντικό διπλωματικό επεισόδιο με τις Ηνωμένες Πολιτείες έδωσε συνέχεια στην κρίση: μια ομάδα Ιρανών φοιτητών κατέλαβε την αμερικανική πρεσβεία στο Ιράν με τον ισχυρισμό ότι οι υπάλληλοι της πρεσβείας δρούσαν έναντι του ιρανικού καθεστώτος για λογαριασμό της CIA (Central Intelligence Agency of United States of America). Μετά και από συνεχείς διαπραγματεύσεις, οι οποίες διήρκησαν πάνω από ένα χρόνο, το προσωπικό της πρεσβείας απελευθερώθηκε. Όπως φαίνεται και πιο κάτω, από το 1980 μέχρι και το 1986 υπήρξε σημαντική μείωση στις τιμές του πετρελαίου λόγω μειωμένης ζήτησης. Ωστόσο, η επόμενη δεκαετία έφερε μαζί της τη ραγδαία οικονομική ανάπτυξη με αποτέλεσμα την αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης για πετρέλαιο και άλλα ενεργειακά προϊόντα.

3.4. Παράδοξα φαινόμενα.

3.4.1. Η κατάρα των πόρων.

Η κατάρα των πόρων αποτελεί μια από τις σημαντικότερες αιτίες απομείωσης της ενεργειακής ασφάλειας και πρόκλησης οικονομικών κρίσεων σε εθνικό επίπεδο, ενώ πολύ συχνά οι συνέπειες του φαινομένου διοχετεύονται και στην παγκόσμια οικονομία. Η κατάρα των πόρων εμφανίζεται σε χώρες, πλούσιες σε φυσικούς πόρους, οι οποίες πολύ συχνά παρουσιάζουν χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης συγκριτικά με χώρες που δεν εμπλέκονται στην παραγωγή ενέργειας. Με την ανακάλυψη των φυσικών πόρων, η παραγωγική δραστηριότητα καταστρέφεται εν πολλοίς, καθώς φέρνει μαζί της ένα κλίμα κοινωνικού ενθουσιασμού. Οι λαοί, ιδιαίτερα των μικρών κρατών, τείνουν να θεωρούν ότι η εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων θα αναθερμάνει την οικονομία με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε ολόκληρη η παραγωγικότητα να στηρίζεται σε έναν και μόνο βιομηχανικό κλάδο. Επιπρόσθετα, το φαινόμενο της κατάρας των πόρων παρατηρείται σε κράτη που δέχονται εξωτερικές πιέσεις, όπως η Βενεζουέλα - η οποία αν και υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες χώρες - παραγωγούς πετρελαίου και ιδρυτικό μέλος του OPEC, σήμερα βιώνει το φαινόμενο της κατάρας των πόρων - ή σε κράτη με απολυταρχικά ή γενικότερα ασταθή πολιτικά

καθεστώτα, οι ηγεσίες των οποίων καρπώνονται προς ίδιον όφελος τα έσοδα από τη βιομηχανία της ενέργειας, όπως συμβαίνει συχνά σε αφρικανικές χώρες. Με άλλα λόγια, οι εξαγωγές φυσικών πόρων από χώρες με διεφθαρμένο πολιτικό προσωπικό στις οποίες πολλές φορές δρουν και διάφορες, ένοπλες, παραστρατιωτικές ομάδες, αποτελεί τεράστια πηγή εσόδων, απόλυτης πολιτικής και οικονομικής δύναμης, τις περισσότερες φορές ανεξέλεγκτης (Frankel, 2010). Αντίθετα, σε χώρες με ανεπτυγμένους, πολιτικούς θεσμούς δεν παρατηρείται το φαινόμενο της κατάρας των πόρων. Για παράδειγμα, η Νορβηγία απέφυγε το φαινόμενο λόγω των μακροπρόθεσμων ενεργειακών σχεδιασμών από την πολιτική της ηγεσία, η οποία αντιμετωπίζει τον φυσικό πλούτο της χώρας ως ιδιοκτησία και κληρονομιά του έθνους (Holden, 2013).

Ένα κλασικό παράδειγμα του φαινομένου αποτελούν, όπως προαναφέρθηκε, τα αφρικανικά κράτη, πλούσια σε μεταλλεύματα και υδρογονάνθρακες. Για παράδειγμα, μετά την ανακάλυψη πετρελαίου στη Νιγηρία, προνομιούχοι πολίτες απέκτησαν εργασία με τη βοήθεια της πολιτικής ελίτ της χώρας, η οποία λειτουργεί με ψηφοθηρικό πρόσημο, στις εταιρείες εξόρυξης πετρελαίου, τη στιγμή που η πλειονότητα των νιγηριανών ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Ήδη το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο κούρεψε το χρέος της Νιγηρίας, το οποίο δημιουργήθηκε από την παραχώρηση δανείων χωρίς αυστηρά κριτήρια με αποτέλεσμα τη χρεοκοπία της χώρας. Παράλληλα, οι δολιοφθορές στους αγωγούς διαμετακόμισης πετρελαίου αποτελούν ένα συχνό φαινόμενο στην περιοχή με αποτέλεσμα κάθε χρόνο να διοχετεύονται χιλιάδες τόνοι πετρελαίου στη θάλασσα. Τα πιο πάνω εισάγουν στη συζήτηση και άλλες διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας, όπως αυτή του περιβάλλοντος, αλλά και των πολιτικών θεσμών, όπως περιγράφηκαν πιο πάνω. Αναλυτικότερα, το φαινόμενο της κατάρας των πόρων πλήττει τη Νιγηρία λόγω και της ανικανότητας των θεσμών της χώρας να διαχειριστεί τα έσοδα από το πετρέλαιο. Η πολιτική ελίτ λειτουργεί κατά το δοκούν με αποτέλεσμα η χώρα να αποτελεί ένα από τα πιο διεφθαρμένα κράτη του πλανήτη, καθώς κατέχει την 25^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη¹⁴. Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες ως προς την ανάπτυξη των θεσμών για την καλύτερη διαχείριση του κλάδου της ενέργειας και τα έσοδα που αποφέρει στη χώρα (Martin & Subramanian, 2003).

---

¹⁴ <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nga>

3.4.2. Η ολλανδική ασθένεια.

Η ολλανδική ασθένεια συσχετίζεται άμεσα με το φαινόμενο της κατάρτας των πόρων, καθώς οφείλεται στις συνέπειες που προκαλεί η απότομη αύξηση των εσόδων από έναν και μόνο βιομηχανικό κλάδο. Την έννοια εισήγαγε το περιοδικό *The Economist* το 1979 με σκοπό να περιγράψει την κατάρρευση της οικονομίας της Ολλανδίας τη δεκαετία του 1960. Πιο συγκριμένα, το 1959 εντοπίστηκε ένα πολύ μεγάλο κοιτάσμα φυσικού αερίου στη Βόρειο Θάλασσα, ανοιχτά της Ολλανδίας. Όπως ήταν επακόλουθο, η χώρα προχώρησε με την εκμετάλλευση του κοιτάσματος, ωστόσο δεν υπήρξε η απαιτούμενη εξισορρόπηση ανάμεσα στις δραστηριότητες του κλάδου της ενέργειας και σε άλλους, εξίσου σημαντικούς βιομηχανικούς κλάδους, των οποίων η παραγωγικότητα περιορίστηκε σημαντικά. Επιπλέον, η απότομη αύξηση των εσόδων της χώρας από τις εξαγωγές πετρελαίου οδήγησαν αυτόματα στην ανατίμηση του ολλανδικού νομίσματος, γεγονός που προκάλεσε σοβαρά προβλήματα στον μεταποιητικό κλάδο με αποτέλεσμα οι εξαγωγές προϊόντων, πλην του πετρελαίου, να καταστούν ακριβότερες για τους εμπορικούς εταίρους της χώρας, ενώ οι εισαγωγές, πολύ φθηνότερες, κάτι που μείωνε την ανταγωνιστικότητα των ολλανδικών προϊόντων. Κάτι τέτοιο προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στην οικονομία, καθώς λόγω της ακρίβειας των υπόλοιπων προϊόντων που παρήγαγε η χώρα, τα καθιστούσε λιγότερα ελκυστικά και ανταγωνιστικά με αποτέλεσμα τα έσοδα των εγχώριων εταιρειών να μειώνονται. Αυτό σήμαινε είτε την μείωση του εργατικού δυναμικού τους, είτε τον ολοκληρωτικό τερματισμό των εργασιών τους με αποτέλεσμα την ραγδαία αύξηση της ανεργίας (Brahmbhatt & Canuto & Vostroknutova 2010).

Η ολλανδική οικονομία ανέκαμψε σχετικά νωρίς λόγω των ανοιχτών και ιδιαίτερα ανεπτυγμένων θεσμών που προϋπήρχαν της κρίσης. Το φαινόμενο της ολλανδικής ασθένειας μπορεί να προκληθεί τόσο από την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και την απότομη αύξηση των εσόδων μιας χώρας, όσο και από οποιονδήποτε άλλο βιομηχανικό κλάδο, ο οποίος αναπτύσσεται ραγδαία και περιορίζει την παραγωγικότητα των υπόλοιπων κλάδων μιας εθνικής βιομηχανίας. Όπως και το φαινόμενο της κατάρτας των πόρων, έτσι και η ολλανδική ασθένεια, δεν περιορίζει μόνο την ενεργειακή ασφάλεια της χώρας που υφίσταται τις διακυμάνσεις, αλλά και ολόκληρη την οικονομική και παραγωγική της

δραστηριότητα. Επομένως, η διαχείριση των ενεργειακών πόρων πρέπει να γίνεται πάντα με διαφάνεια υπό το πρίσμα προηγμένων και αποτελεσματικών θεσμών (Bardet, 2006).

2.5. Συμπεράσματα.

Επομένως, η ανάγκη για ενεργειακή ασφάλεια προέκυψε λόγω των γεγονότων που προκάλεσαν τις βαθιές ενεργειακές κρίσεις της δεκαετίας του 1970, ενώ η ανάπτυξη ενός και μόνο βιομηχανικού κλάδου στα πλαίσια της παραγωγής, δεν καταστρέφει μόνο την εθνική οικονομία ενός κράτους, αλλά φέρνει αντιμέτωπο τον λαό με την ανέχειά του. Φυσικά, φαινόμενα όπως η ολλανδική ασθένεια, αλλά κυρίως όπως η κατάρρα των πόρων, δύσκολα μπορούν να αποφευχθούν σε κράτη με αυταρχικά καθεστώτα, καθώς η πολιτική ελίτ διαχειρίζεται κατά το δοκούν τα έσοδα από την πώληση κυρίως του πετρελαίου, χωρίς κάτι τέτοιο να κεφαλαιοποιείται υπέρ του βιοτικού επιπέδου των πολιτών. Οι ανεπτυγμένοι θεσμοί και η εξελικτική πορεία προς αντιπροσωπευτικότερα συστήματα μπορούν να συμβάλουν στην καλύτερη διαχείριση των εσόδων των κρατών από τον τομέα της ενέργειας με αποτέλεσμα την αποφυγή τέτοιων φαινομένων.

Κεφάλαιο 4

Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Κύπρου.

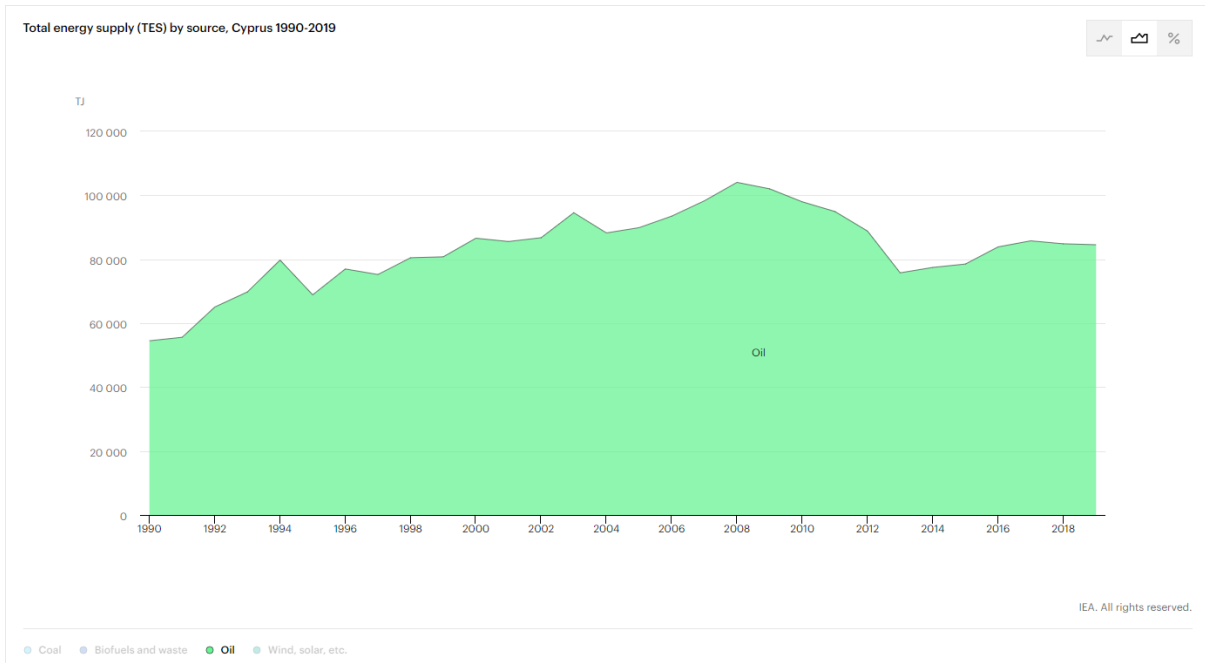
4.1. Εισαγωγή.

Η Κύπρος αποτελεί χώρα – καταναλωτή ενέργειας. Επομένως, και τουλάχιστον μέχρι στιγμής, δεν παράγει ορυκτά καύσιμα και είναι πλήρως εξαρτημένη από εισαγωγές πετρελαίου και άλλων ορυκτών καυσίμων. Όπως φαίνεται στη Γραφική Παράσταση 1 υπάρχει αυξημένη κατανάλωση πετρελαίου, καθώς η Κύπρος δεν εισάγει και ως εκ τούτου δεν καταναλώνει φυσικό αέριο, με αποτέλεσμα το πετρέλαιο να αποτελεί τη βασική πηγή καυσίμου, ιδιαίτερα για τις ανάγκες θέρμανσης. Για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας χρησιμοποιείται κυρίως μαζούτ, ωστόσο, όπως φαίνεται και στις Γραφικές Παραστάσεις 2 και 5, η χρήση και η κατανάλωση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας αυξάνεται τα τελευταία χρόνια. Φυσικά, το ποσοστό παραμένει ακόμα σε χαμηλά επίπεδα, κάτι που φαίνεται στη συνολική κατανάλωση ενέργειας στο γράφημα 6. Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι επενδύσεις σε φωτοβολταϊκά συστήματα αυξάνονται σταδιακά για οικιακή χρήση, για τη λειτουργία επιχειρήσεων, αλλά και για τη λειτουργία δημόσιων και ιδιωτικών υποδομών, όπως σχολεία, εργοστάσια και εμπορικά κέντρα. Όσον αφορά την κατανάλωση άνθρακα, η Κύπρος συμμορφώνεται με τους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αποτέλεσμα, από τις απαρχές της δεκαετίας του 2010, η μείωση να είναι αισθητή.

Η ανακάλυψη των υδρογονανθράκων στο βυθό της χώρας που αποτελεί τον βασικότερο τομέα που διερευνά η παρούσα μελέτη, ανεβάζει τις προσδοκίες, ωστόσο είναι μια μακροχρόνια διαδικασία της οποίας τα αποτελέσματα δεν φαίνεται να είναι άμεσα. Επιπλέον, η αστάθεια στην Ανατολική Μεσόγειο και σοβαρά, άλυτα πολιτικά προβλήματα της περιοχής, όπως άλλωστε είναι και το κυπριακό πρόβλημα, απότοκος της τουρκικής εισβολής του 1974, πολλές φορές, δυσχεραίνουν τη συνοχή των διαδικασιών και τους ενεργειακούς σχεδιασμούς των κρατών και των γεωτρητικών εταιρειών. Φυσικά, η καθυστέρηση σε τέτοιου είδους εγχειρήματα θεωρείται δεδομένη, ωστόσο ο πλανήτης αλλάζει και η ανάγκη για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας λόγω της μόλυνσης του περιβάλλοντος μεγαλώνει. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν θα μπορέσει η Κύπρος να εκμεταλλευτεί τα κοιτάσματα στην περιοχή της, δεδομένων και των χρονοδιαγραμμάτων

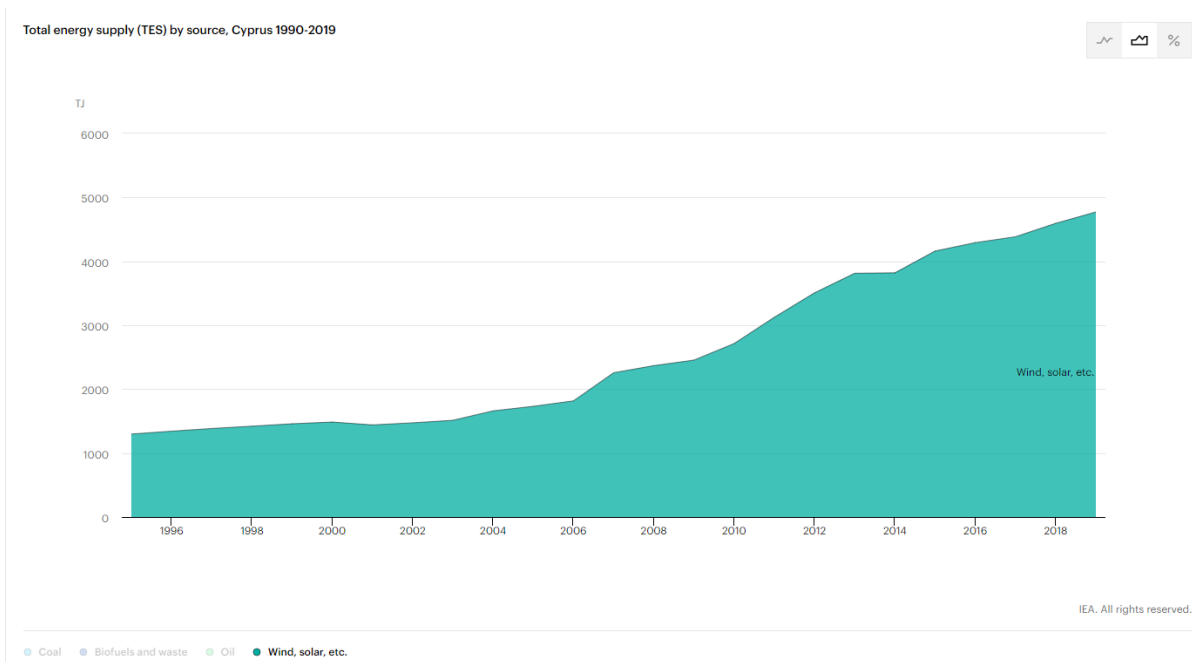
που έθεσε ο Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας για μηδενικές, ανθρακούχες εκπομπές (έως) το 2050 (European Commission, 2011).

Γραφική Παράσταση 1: Συνολική Κατανάλωση Πετρελαίου, 1990 έως 2019.

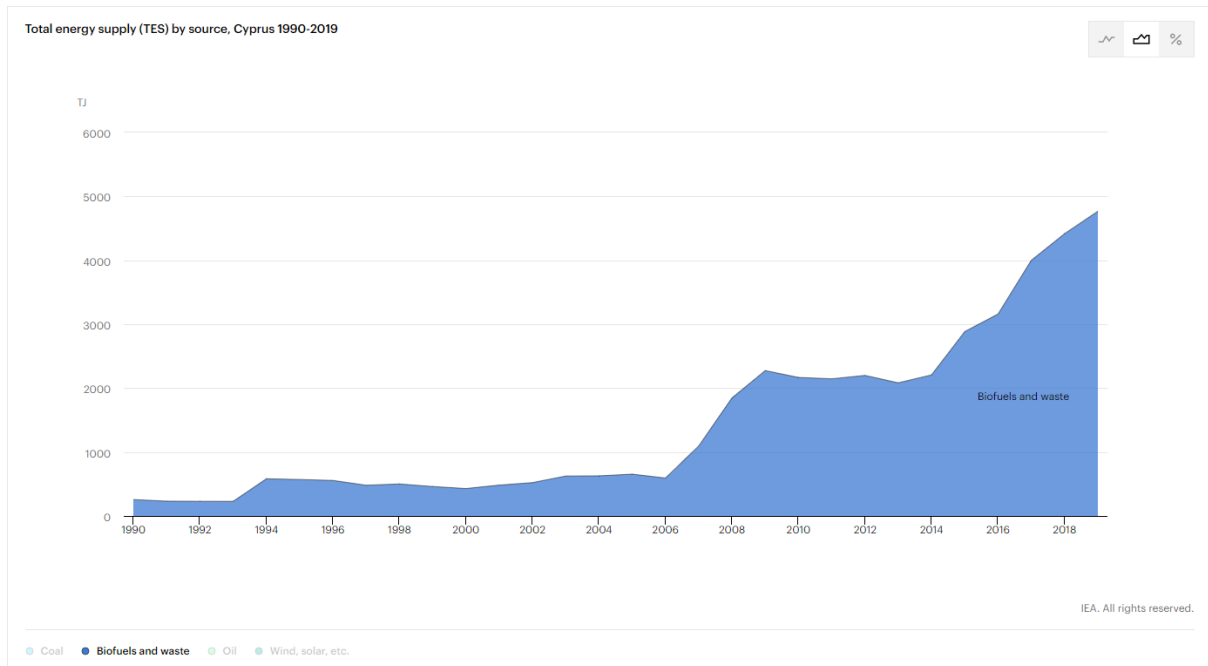
Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας, 2021.

Γραφική Παράσταση 2: Συνολική Κατανάλωση ΑΠΕ, 1990 έως 2019.

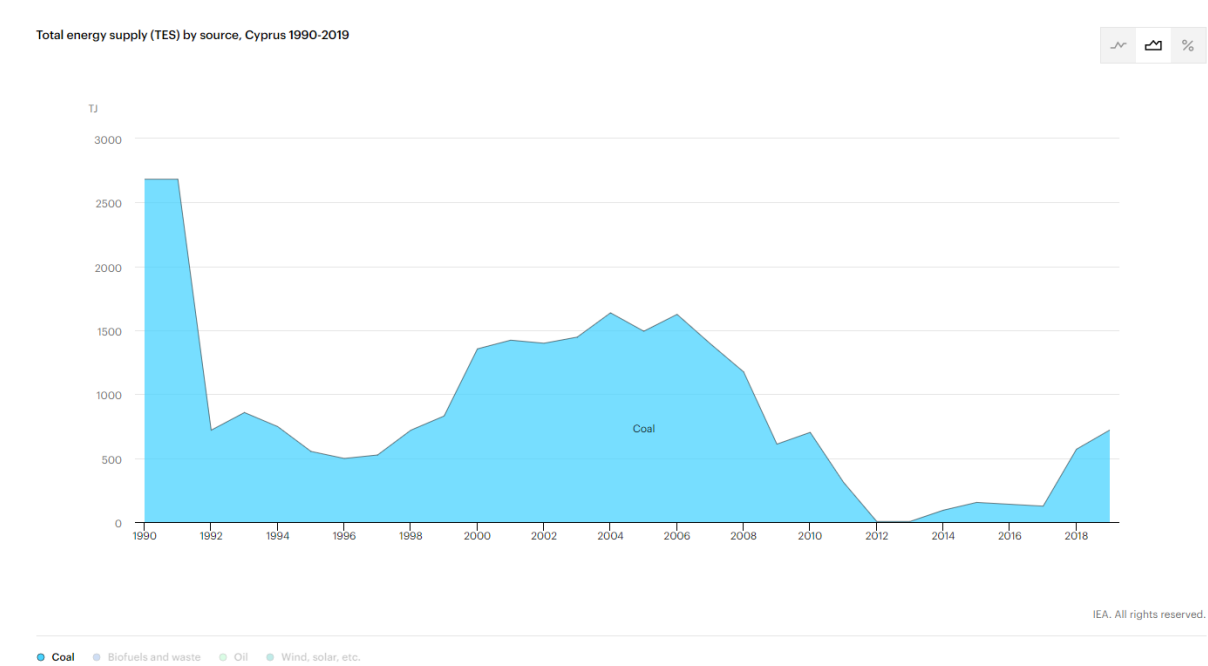
Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας, 2021.

Γραφική Παράσταση 3: Συνολική Κατανάλωση Βιομάζας και άλλων αποβλήτων,
1990 έως 2019.

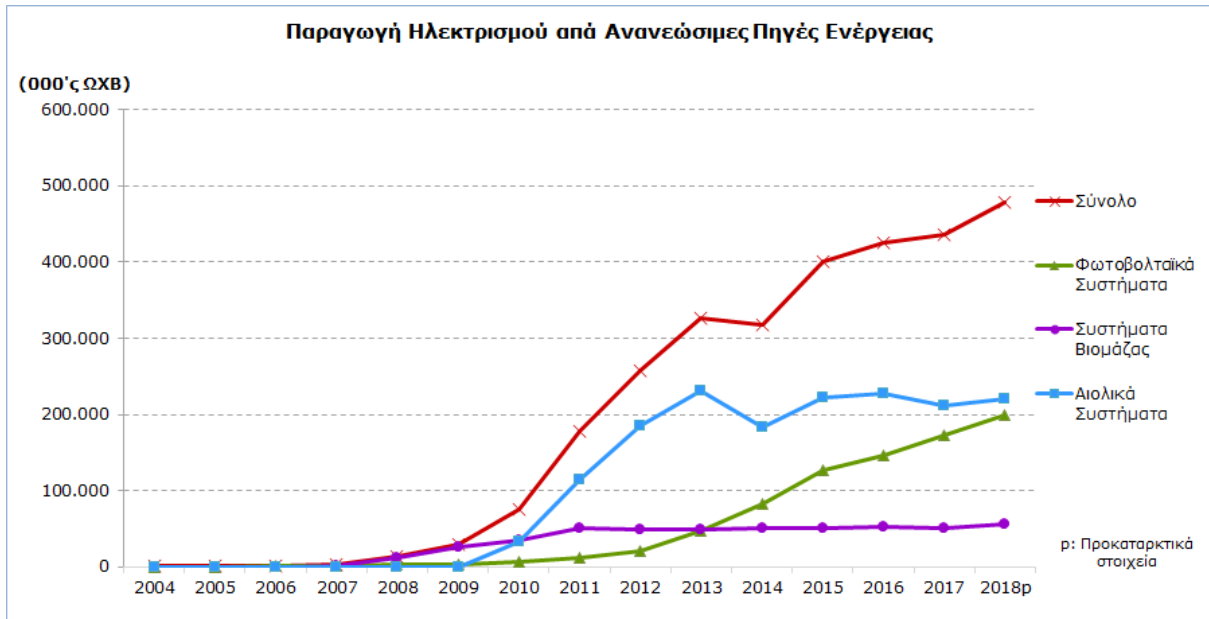
Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας, 2021.

Γραφική Παράσταση 4: Συνολική Κατανάλωση Άνθρακα, 1990 έως 2019

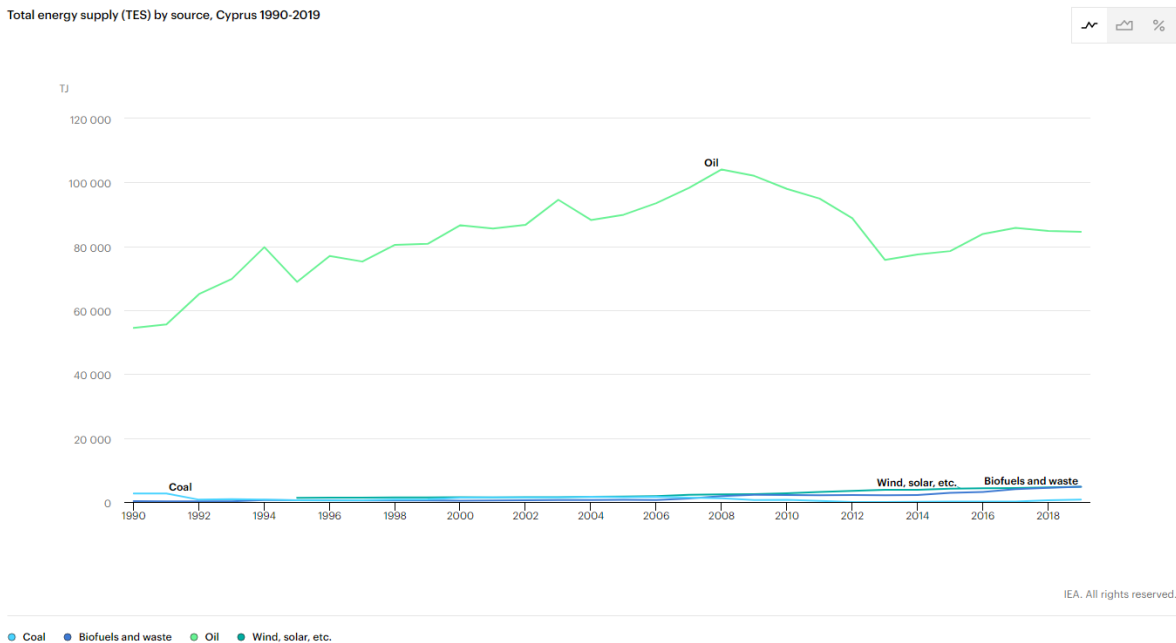
Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας, 2021.

Γραφική Παράσταση 5: Παραγωγή Ηλεκτρικής Ενέργειας από ΑΠΕ, 2004 έως 2008.

Πηγή: Αρχή Ηλεκτρισμού Κύπρου, 2021

Γραφική Παράσταση 6: Συνολική Κατανάλωση Ενέργειας, 1990 έως 2019.

Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας, 2021.

4.2. Η οριοθέτηση της κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης.

Το 2004, με πρωτοβουλία του τέως προέδρου της χώρας Τάσσου Παπαδόπουλου και του Υπουργού Εξωτερικών της κυβέρνησης Γιώργου Λιλλήκα, η Κύπρος προχώρησε στην ανακήρυξη της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης. Η ΑΟΖ οριοθετήθηκε νοτίως της Κύπρου με συνολική έκταση πάνω από 50.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα με βάθος από 300 έως 3.000 μέτρα στο βαθύτερο σημείο της Λεκάνης του Ηροδότου. Στα πλαίσια της γεωστρατηγικής της θέσης στην Ανατολική Μεσόγειο και την ανάπτυξη των διακρατικών σχέσεων με τις γείτονες χώρες, η Κύπρος προέβη σταδιακά στη σύναψη συμφωνιών οριοθέτησης του θαλάσσιου συνόρου της ΑΟΖ με βάση την αρχή της «μέσης γραμμής» και σύμφωνα με τις πρόνοιες της Διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982) με την Αίγυπτο, το Λίβανο και μερικά χρόνια αργότερα με το Ισραήλ (Υπουργείο Ενέργειας, Εμπορίου και Βιομηχανίας, Υπηρεσία Υδρογονανθράκων, 2021). Στον χάρτη 1 παρατηρούμε τα βυθοτεμάχια 1 έως 12 της κυπριακής ΑΟΖ, ενώ, στον πίνακα 1 παρουσιάζονται οι κοινοπραξίες των γεωτρητικών εταιρειών.

Πίνακας 1.

Άδειες Έρευνας Υδρογονανθράκων (Υπηρεσία Υδρογονανθράκων, 2021)¹⁵.

	ΕΤΟΣ	ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ	ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ
TEMAXIO 1	-	-	-
TEMAXIO 2	2013	ENI Cyprus Limited (60%)	KOGAS Cyprus Limited (20%) TotalEnergies Cyprus B.V. (20%)
TEMAXIO 3	2013	ENI Cyprus Limited (50%)	KOGAS Cyprus Limited (20%) TotalEnergies Cyprus B.V. (30%)
TEMAXIO 4	-	-	-
TEMAXIO 5	2017	ExxonMobil Exploration & Production Cyprus (Offshore) Limited (60%)	Qatar Petroleum International Upstream LLC (40%)
TEMAXIO 6	2017	ENI Cyprus Limited (50%)	TotalEnergies Cyprus B.V.
TEMAXIO 7	2019	TotalEnergies Cyprus B.V. (50%)	ENI Cyprus Limited (50%)
TEMAXIO 8	2017	ENI Cyprus Limited (60%)	TotalEnergies Cyprus B.V. (40%)
TEMAXIO 9	2013	ENI Cyprus Limited (60%)	KOGAS Cyprus Limited (20%) TotalEnergies Cyprus B.V. (20%)
TEMAXIO 10	2017	ExxonMobil Exploration & Production Cyprus (Offshore) Limited (60%)	Qatar Petroleum International Upstream LLC (40%)
TEMAXIO 11	2013	TotalEnergies Cyprus B.V. (50%)	ENI Cyprus Limited (50%)
TEMAXIO 12	2008	Noble Energy International Ltd (35%)	Delek Drilling Limited Partnership (30%) BG Cyprus Limited (35%)
TEMAXIO 13	-	-	-

¹⁵ Άδεια Εκμετάλλευσης Υδρογονανθράκων: Για το κοίτασμα φυσικού αερίου «Αφροδίτη» (θαλασσοτεμάχιο 12) δόθηκε άδεια εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων το 2019. Η διαχειρίστρια εταιρεία διερευνά τη δυνατότητα κατασκευής χερσαίου Σταθμού Υγροποίησης Φυσικού Αερίου στην ευρύτερη περιοχή του Βασιλικού.

4.3. Η εκκωφαντική σιωπή της Ελλάδας.

Από τη δεκαετία του 2000 και εντεύθεν, οι εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις, θέλοντας να αποφύγουν την κλιμάκωση της διαχρονικής συγκρουσιακής σχέσης της χώρας με την Τουρκία δεν προχώρησαν στην οριοθέτηση των ΑΟΖ μεταξύ Κύπρου και Ελλάδας. Μάλιστα, όταν η Κύπρος προχώρησε με την ανακήρυξη της ΑΟΖ, μέρος του ελληνικού πολιτικού προσωπικού εξέφρασε έντονα τη διαφωνία του, καθώς θεώρησε πως μια τέτοια κίνηση αποτελεί αιτία πολέμου για την Τουρκία. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν συνέβη ποτέ. Φυσικά, πάντα θα υπάρχει ο τρόπος, έτσι ώστε να οριοθετηθεί η ΑΟΖ ανάμεσα στα δυο κράτη. Πιο συγκεκριμένα και με βάση την αρχή της μέσης γραμμής προκύπτουν θαλάσσια σύνορα, μεταξύ Ελλάδας και Κύπρου, μήκους 24 ναυτικών μιλίων στο σημείο της νήσου Στρογγύλης (Mazis & Sgouros, 2012). Η Στρογγύλη απελευθερώνει το τρίγωνο στο σύμπλεγμα του Καστελορίζου, όπως φαίνεται στον χάρτη 2. Ανεξάρτητα με τις συνορεύουσες ΑΟΖ των δυο χωρών και τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν, Ελλάδα και Κύπρος παραμένουν σταθεροί σύμμαχοι, ιδιαίτερα σήμερα που οι τουρκικές προκλήσεις τόσο στην κυπριακή ΑΟΖ, όσο και στο Αιγαίο αυξάνονται καθιστώντας την εκκωφαντική σιωπή της Ελλάδας εν πολλοίς παρελθόν. Άλλωστε, οι νυν Υπουργοί Εξωτερικών των δυο χωρών διαμηνύουν συνεργασία και συντονισμό, ενώ, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Νίκος Δένδιας μετά και τις πρόσφατες τουρκικές προκλήσεις διεμήνυσε πως τα εξωτερικά σύνορα της Ελλάδας και της Κύπρου είναι τα ευρωπαϊκά σύνορα και τόνισε πως η ελληνική διπλωματία βρίσκεται σε συνεχή εγρήγορση, οικοδομεί συμμαχίες και ενισχύει την αποτρεπτική της δύναμη (Υπουργείο Εξωτερικών ΕΔ, 2021).

4.4. Πού βρισκόμαστε σήμερα.

Οι διακρατικές συμμαχίες, οι νέες γεωτρήσεις και οι τουρκικές προκλήσεις.

Όπως προαναφέρθηκε η ανακήρυξη της κυπριακής ΑΟΖ έφερε μαζί της και τις αντιδράσεις της κατοχικής δύναμης, καθώς πάγια πολιτική της Τουρκίας αποτελεί γενικότερα η αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του κράτους της Κύπρου και ειδικότερα η παρεμπόδιση του κυπριακού, ενεργειακού προγράμματος. Αποκορύφωμα των τουρκικών προκλήσεων υπήρξε η παρεμπόδιση του γεωτρητικού σκάφους της ιταλικής εταιρείας ENI το 2018. Η Τουρκία προωθώντας το πλωτό γεωτρύπανο Yavuz, πολεμικά πλοία και με την απειλή χρήσης βίας ανάγκασε την ENI να αποχωρήσει από την κυπριακή ΑΟΖ. Σήμερα, μετά

και τις καθυστερήσεις στους ενεργειακούς σχεδιασμούς της Κύπρου λόγω και της συνεχιζόμενης υγειονομικής κρίσης του 2020, η ιταλική ENI επιστρέφει μαζί με την γαλλική Total στα βυθοτεμάχια 3 και 6. Αδιαμφησβήτητα και σε ό,τι αφορά τα συγκεκριμένα βυθοτεμάχια, η παρουσία της Γαλλίας στην κυπριακή ΑΟΖ αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τον πρόεδρο της Τουρκίας, Recep Tayyip Erdogan, ο οποίος ωστόσο ήδη καλεί την ελληνική πλευρά να τερματίσει οποιαδήποτε κινητικότητα στα θαλάσσια ύδατα της περιοχής, ενώ ο Τούρκος Υπουργός Ενέργειας Fatih Dönmez συναντήθηκε στα κατεχόμενα με τον λεγόμενο Υπουργό Οικονομίας & Ενέργειας με σκοπό τη διερεύνηση ανάπτυξης υποδομών για μεταφορά υγροποιημένου φυσικού αερίου στο ψευδοκράτος. Επίσης, τον Νοέμβριο του 2021, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας κάλεσε την Ελλάδα και τις δυνάμεις που την υποστηρίζουν, να εγκαταλείψουν οποιοσδήποτε ενέργειες που προκαλούν την αποσταθεροποίηση της περιοχής και πλήττουν το Διεθνές Δίκαιο. Ο υπαιτιγμός αφορούσε τις νέες, επικείμενες γεωτρήσεις στην κυπριακή ΑΟΖ, αλλά και τις συμμαχίες της Κύπρου και της Ελλάδας με την Γαλλία, την Ιταλία, την Αίγυπτο, το Ισραήλ και φυσικά την υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής.

Ως εκ τούτου, όπως θα δούμε και αναλυτικότερα παρακάτω, αξίζει να επισημανθούν οι γεωπολιτικές αλλαγές στην Ανατολική Μεσόγειο σε σχέση με την περίοδο που έλαβε χώρα το προαναφερθέν περιστατικό. Το 2018, η ιταλική ENI αποχώρησε αμέσως από την κυπριακή ΑΟΖ χωρίς να αντιδράσει ουσιαστικά, ούτε η ίδια η εταιρεία και η χώρα που εκπροσωπεί, αλλά ούτε και η Κύπρος με την Ελλάδα. Οι γεωπολιτικοί συσχετισμοί δεν συνέτειναν τότε σε αυτό, καθώς ο Αμερικανός πρόεδρος Donald Trump υποστήριζε τις τουρκικές πολιτικές, αφού τα εμπορικά και οικονομικά του συμφέροντα συνέκλιναν με τα συμφέροντα της Τουρκίας. Τότε, η Κύπρος δέχθηκε ένα πολύ σοβαρό πλήγμα στην ενεργειακή της ασφάλεια, καθώς επί της ουσίας διεκόπησαν οι ενεργειακοί της σχεδιασμοί.

Σήμερα, υπό την προεδρία του Joe Biden, η αμερικανική εταιρεία Exxon Mobil και η Qatar Petroleum επιστρέφουν στην κυπριακή ΑΟΖ και συγκεκριμένα στα βυθοτεμάχια 5 και 10. Ο αμερικανικός κολοσσός επιδεικνύει μεγάλο ενδιαφέρον, ιδιαίτερα για το βυθοτεμάχιο 10, έκτασης 5 έως 8 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια, όπου θα προχωρήσει σε επιβεβαιωτικές γεωτρήσεις μέχρι το τέλος του 2021. Αν και το πλωτό γεωτρήσιμο της Exxon Mobil, Stena Forth, έφτασε στην Κύπρο από το Ισραήλ, δεν υπήρξε καμία πρόκληση από άλλες δυνάμεις, έστω κι αν στην ευρύτερη περιοχή έκανε την εμφάνισή της τουρκική φρεγάτα. Βέβαια,

υπάρχει έντονη ανησυχία για τις κινήσεις της Τουρκίας το επόμενο διάστημα στην κυπριακή ΑΟΖ, καθώς ο Τούρκος πρόεδρος ενδέχεται να προχωρήσει σε έναν σχεδιασμό εξωτερίκευσης της βαθιάς κρίσης που πλήττει την οικονομία της χώρας του τους τελευταίους μήνες. Από την άλλη μεριά, η πρόκληση ενός θερμού επεισοδίου από την Τουρκία θα τη φέρει αντιμέτωπη τόσο με την κοινοπραξία της Exxon Mobil και της Qatar Petroleum, αλλά κυρίως με τις χώρες που εκπροσωπούν¹⁶. Επομένως, τη δεδομένη στιγμή, η ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου εντατικοποιείται με θετικό πρόσημο λόγω των ισχυρών κρατών και των εταιρειών που βρίσκονται στην περιοχή.

Με άλλα λόγια, θα είναι πολύ δύσκολο για τον τουρκικό στόλο να αντιμετωπίσει τους Αμερικανούς, τόσο σε στρατιωτικό, όσο και σε διπλωματικό επίπεδο, κυρίως υπό την νέα διακυβέρνηση του Joe Biden, ο οποίος άλλωστε επιδεικνύει ιδιαίτερη ευαισθησία σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δημοκρατικών διαδικασιών και ως εκ τούτου έχει χαρακτηρίσει επανειλημμένα τον πρόεδρο Erdogan ως ένα αυταρχικό ηγέτη, ο οποίος διώκει τους πολίτες του κράτους του και τους προφυλακίζει παράνομα¹⁷, γι' αυτό και πρέπει να αποχωρήσει από την τουρκική προεδρία (Λευκός Οίκος, 2021). Ως προς το τελευταίο μάλιστα, ο Αμερικανός πρόεδρος έσπευσε να διευκρινίσει ότι η αποχώρηση του Τούρκου προέδρου πρέπει να γίνει με εκλογικές διαδικασίες και όχι με πραξικόπημα, καθώς ο Erdogan δεν δίστασε να κατηγορήσει τον ίδιο τον Joe Biden ότι υποκίνησε, σε συνεργασία με άλλες δυνάμεις, το αποτυχημένο πραξικόπημα στην Τουρκία το 2016. Επιπρόσθετα, δείγμα των τεταμένων σχέσεων ΗΠΑ και Τουρκίας, αποτελεί και ο αποκλεισμός του Erdogan από τη μεγάλη, διαδικτυακή διάσκεψη για τη «Δημοκρατία» που διοργανώνει ο Αμερικανός πρόεδρος. Η πρόσκληση άλλων αυταρχικών ηγετών, όπως της Ινδίας, του Πακιστάν, της Βραζιλίας και των Φιλιππίνων μαρτυρεί ότι ο αποκλεισμός του Erdogan έγινε επί τούτου (Summit for Democracy: Invited Participants, 2021).

Επομένως, η Τουρκία απομονώνεται τόσο από τη Δύση, όσο και από την Ευρώπη με εξαίρεση φυσικά την Ισπανία λόγω της μεταξύ τους αναπτυσσόμενης συνεργασίας. Η σχέση Ισπανίας και Τουρκίας διέπεται από στρατιωτικά και οικονομικά συμφέροντα, καθώς η Ισπανία

---

¹⁶ Φυσικά, με τις ανάλογες υποσημειώσεις όπως αναλύονται πιο κάτω.

¹⁷ Ενδεικτική των διώξεων των Τούρκων πολιτών από το κράτος τους είναι η πολυετής προφυλάκιση του επιχειρηματία και ακτιβιστή Osman Kavala. Η Δύση αντιδρά στην προφυλάκιση του ακτιβιστή, καθώς αποτελεί κατάφορη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που όπως αναφέρθηκε, τα ανθρώπινα δικαιώματα απασχολούν τις ΗΠΑ και ιδιαίτερα τον πρόεδρο Biden.

εξοπλίζει στρατιωτικά την Τουρκία, ενώ την ίδια ώρα ισπανικές τράπεζες έχουν στη διάθεσή τους τουρκικά ομόλογα που ξεπερνούν τα 60 δισεκατομμύρια και πολλές ισπανικές εταιρείες δραστηριοποιούνται στην Τουρκία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να μην αντιδρά στον επικείμενο στρατιωτικό εξοπλισμό της Τουρκίας από την Ισπανία, κάτι που ενοχλεί ιδιαίτερα την ελληνική διπλωματία: Ένα κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξοπλίζει την Τουρκία, η οποία προβαίνει σε προκλητικές ενέργειες και απειλεί την Κύπρο και την Ελλάδα με πόλεμο. Φυσικά, όπως προαναφέρθηκε, Κύπρος και Ελλάδα έχουν επιλέξει τους στρατηγικούς τους εταίρους στην περιοχή εξισορροπώντας τις τουρκικές απειλές.

Ακόμα και η Γερμανία αναμένεται να αλλάξει στάση έναντι της Τουρκίας, καθώς ο συνασπισμός της νέας γερμανικής κυβέρνησης έθεσε μια σειρά από ζητήματα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, το μεταναστευτικό πρόβλημα και κυρίως την άμυνα. Η νέα γερμανική κυβέρνηση και η νέα Υπουργός Εξωτερικών Annalena Baerbock υποστηρίζουν μεν την πάγια θέση της χώρας ότι η Τουρκία αποτελεί σημαντικό εταίρο για τα γερμανικά πολιτικά πράγματα, ωστόσο δεν θα συζητήσει μαζί της εκ νέου κάποιο σημαντικό κεφάλαιο όσο η Τουρκία καταπατά τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ διαμηνύει ότι δεν θα υποκύψει στην εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού προβλήματος συνδέοντας την Τουρκία με τις μεταναστευτικές ροές προς την Ευρώπη από χώρες της ανατολικής Μεσογείου. Επιπλέον, η νέα κυβέρνηση αναμένεται να εφαρμόσει περιοριστικές πολιτικές με δεσμευτικούς κανόνες και αυστηρό νομικό πλαίσιο σχετικά με τις εξαγωγές γερμανικού στρατιωτικού εξοπλισμού προς την Τουρκία και ιδιαίτερα όσον αφορά τα γερμανικά υποβρύχια για τα οποία υπάρχουν παλαιότερα συμβόλαια μεταξύ των δυο χωρών.

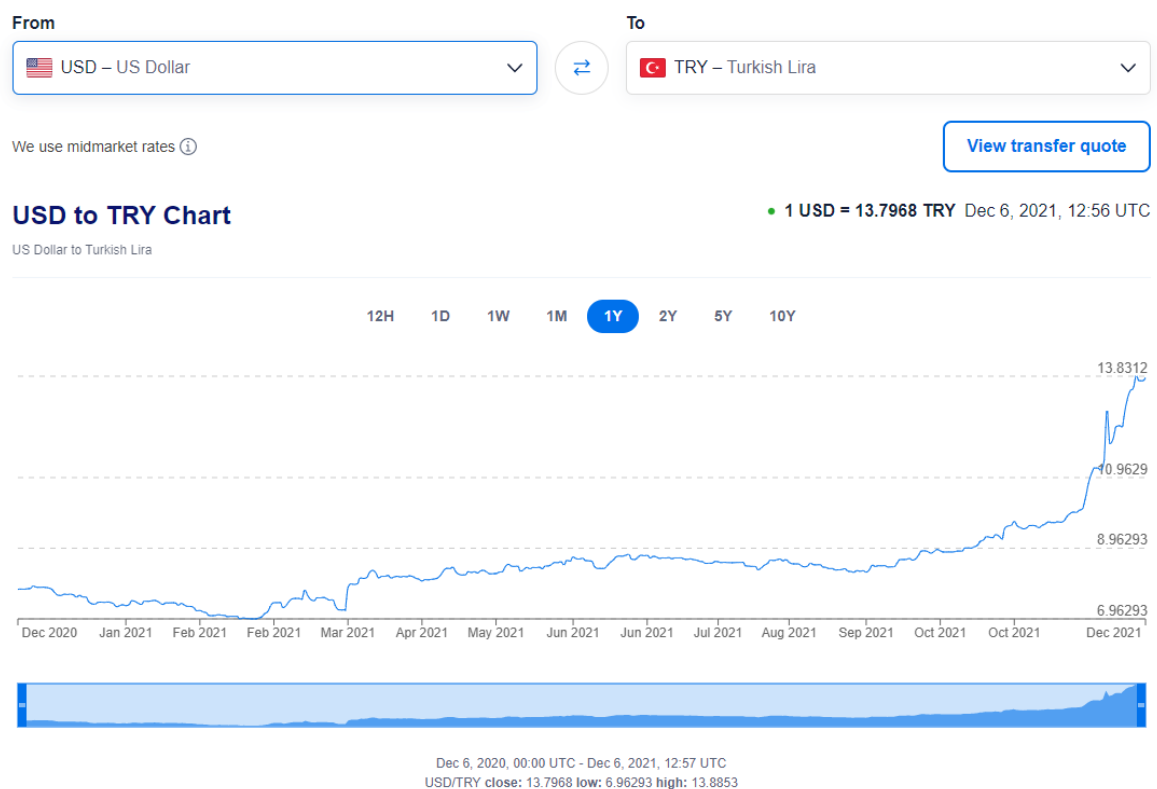
Επομένως, ο Erdogan βρίσκεται σε πολιτική αδυναμία λόγω της αλλαγής του πολιτικού σκηνικού στην Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και λόγω της σοβαρής οικονομικής κρίσης που πλήττει την Τουρκία: γι' αυτό και υπάρχουν ανησυχίες για την εξωτερική της κρίση στην κυπριακή ΑΟΖ, όπως προαναφέρθηκε. Η τουρκική λίρα, όπως φαίνεται στα πιο κάτω γραφήματα, υποτιμάται για πρώτη φορά στην ιστορία στους τουρκικής οικονομίας σε ποσοστό στους τάξης του 45% σε σχέση με το δολάριο και το ευρώ, ενώ ο πληθωρισμός κυμαίνεται πάνω από το 20%¹⁸, γι' αυτό και πολλοί Τούρκοι πολίτες προσφεύγουν στα ανταλλακτήρια, έτσι ώστε να αγοράσουν συνάλλαγμα, είτε σε δολάρια,

---

¹⁸ Η αντιπολίτευση ισχυρίζεται ότι ο πληθωρισμός ξεπερνά το 50%.

είτε σε ευρώ. Η κακή διαχείριση στους οικονομίας και τα χαμηλά επιτόκια, τα οποία αποτελούν θρησκευτική πεποίθηση του Ισλάμ¹⁹ καταστρέφουν την οικονομία στους χώρες. Τη στιγμή που συντάσσονται αυτές οι γραμμές στην παρούσα μελέτη, στην Τουρκία επικρατεί χάος. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μεταδίδουν στους ουρές για το φθινό ψωμί από στους μεγάλους δήμους που ελέγχει η αντιπολίτευση, στους ουρές στα βενζινάδικα και στους ελλείψεις σε βασικά προϊόντα και φάρμακα. Χαρακτηριστικά, το αλεύρι, το λάδι, ο καφές και η ζάχαρη μπορούν να αγοραστούν από τους καταναλωτές μόνο με δελτίο, ενώ παυσίπονα και παιδικά φάρμακα είναι σε έλλειψη. Μεγάλες εταιρείες στους η Apple και η Samsung τερματίζουν στους δραστηριότητές τους στην Τουρκία μέχρι νεωτέρας. Οι τούρκοι πολίτες διαδηλώνουν για τη φτωχοποίησή τους κρατώντας ψεύτικα δολάρια και χτυπώντας κατσαρόλες και τηγάνια στους δρόμους των μεγάλων πόλεων, ενώ η αστυνομία προχωρά σε βίαιες προσαγωγές και συλλήψεις.

- Ισοτιμία Δολαρίου και Τουρκικής Λίρας.

Πηγή: Xe Currency Converter, 2021.

¹⁹ Το Ισλάμ αναφέρεται στα επιτόκια ως μη δεδουλευμένα χρήματα, γι' αυτό πρέπει να καταργηθούν ή να παραμένουν σε χαμηλά ποσοστά, καθώς η τουρκική κυβέρνηση θεωρεί ότι με αυτό τον τρόπο επικουρεί την λειτουργία των επιχειρήσεων.

- Ισοτιμία Ευρώ και Τουρκικής Λίρας.

Πηγή: Xe Currency Converter, 2021.

Η κυβέρνηση Erdogan δεν ανταποκρίνεται στα καλέσματα των διαδηλωτών για παραίτηση ενώ ο φιλοκυβερνητικός τύπος αναλώνεται στις «προκλήσεις» της Ελλάδας και της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο και αποφεύγει τις αναφορές στην οικονομική κρίση που πλήττει τη χώρα. Η αντιπολίτευση πιέζει τον Τούρκο πρόεδρο και τον αποκαλεί εθνικό προδότη. Ο ίδιος ξεκαθάρισε ότι δεν θα προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, καθώς, όπως εξηγεί, ο εξωτερικός παράγοντας καταπολεμά το τουρκικό νόμισμα, θα παραμείνει πιστός στην πολιτική των χαμηλών επιτοκίων, ενώ το τελευταίο διάστημα στρέφεται σε γειτονικά κράτη για οικονομική βοήθεια²⁰.

²⁰ Αναμένεται επικείμενη επίσκεψη του Erdogan και στο Κατάρ. Φυσικά, της επίσκεψης Erdogan στο Κατάρ, προηγήθηκε η επίσκεψη του Hulusi Akar, Υπουργού Άμυνας της Τουρκίας, ο οποίος συναντήθηκε με τον Καταριανό ομόλογό του, όπου και συζητήθηκε το ζήτημα των 36 πολεμικών αεροσκαφών Rafale του Κατάρ γαλλικής κατασκευής, τα οποία θα σταθμεύουν στην Τουρκία. Η συμφωνία μεταξύ Κατάρ και Τουρκίας προβλέπει ότι τα αεροσκάφη θα συμμετέχουν σε πολεμικές επιχειρήσεις στα σύνορα της Τουρκίας. Εδώ η ελληνική διπλωματία θα χρειαστεί να βολιδοσκοπήσει τη Γαλλία και τις προθέσεις της για μια τέτοια ενέργεια του Κατάρ, αλλά και να διερευνηθούν οι προϋποθέσεις της πώλησης. Επί της ουσίας, η Τουρκία προσπαθεί με αυτό τον τρόπο να ξεπεράσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στην αεροπορία της και να αποκτήσει τα 36 Rafale για να αντιμετωπίσει τα 24 Rafale που θα αγοράσει η Ελλάδα. Τέλος, ο τούρκος πρόεδρος δεν αναμένεται να είναι ιδιαίτερα επιθετικός για την παρουσία της Qatar Petroleum στην κυπριακή ΑΟΖ, καθώς είναι σε πολιτική και οικονομική αδυναμία. Ενδέχεται μάλιστα το ζήτημα να μην αναφερθεί καθόλου.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Τούρκος πρόεδρος υποδέχθηκε τον πρίγκιπα των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, τον οποίο επίσης μέχρι πρότινος κατηγορούσε για τη χρηματοδότηση του πραξικοπήματος εναντίον του, καθώς η αντιπαλότητα των δυο χωρών προϋπήρχε της Αραβικής Άνοιξης. Παρόλα αυτά, ο εμίρης των ΗΑΕ είναι διατεθειμένος να επενδύσει 10 δισεκατομμύρια δολάρια στην τουρκική οικονομία με σκοπό μεγάλες εμπορικές δραστηριότητες, καθώς επιθυμεί να αγοράσει τουρκική γη, εταιρείες και μέσα μαζικής ενημέρωσης²¹. Η Κύπρος και η Ελλάδα εξέφρασαν την ανησυχία τους στα ΗΑΕ για τη συνάντηση του εμίρη με τον πρόεδρο Erdogan, ωστόσο ο Υπουργός Εξωτερικών των Εμιράτων καθυσάχασε τους Υπουργούς Εξωτερικών των δυο χωρών, τονίζοντας ότι η συμφωνία μεταξύ των ΗΑΕ και της Τουρκίας είναι οικονομική και όχι πολιτική, ενώ το θετικό πρόσημο στις διακρατικές σχέσεις ΗΑΕ, Ελλάδας και Κύπρου δεν αλλάζει. Στην Κύπρο μάλιστα τα ΗΑΕ έχουν ήδη ξεκινήσει τις επενδύσεις τους. Άλλωστε, τα ΗΑΕ εκτός από την Ελλάδα και την Κύπρο, διατηρούν άριστες σχέσεις με την Αίγυπτο και τη Γαλλία. Τέσσερις χώρες με τις οποίες η Τουρκία του Erdogan έχει ανοικτά μέτωπα. Επομένως, ο εμίρης των ΗΑΕ δεν θα θέσει υπό αμφισβήτηση τις διακρατικές σχέσεις των Εμιράτων με τα κράτη αυτά για να εξυπηρετήσει τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Τουρκίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 2020 υπεγράφη συμφωνία αμυντικής συμμαχίας μεταξύ Ελλάδος και ΗΑΕ. Είναι η πρώτη φορά μετά την δεκαετία του 1950 που υπογράφεται αμυντική συμφωνία με μια χώρα που δεν είναι μέλος του NATO και εσωκλείει όλα σχεδόν τα χαρακτηριστικά των αραβικών κρατών.

Επιπρόσθετα, τα ΗΑΕ συμμετέχουν από κοινού σε στρατιωτικές ασκήσεις με την Κύπρο, την Ελλάδα και την Αίγυπτο. Η άσκηση Μέδουσα, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Κρήτη, έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς συμμετείχαν ελληνικά και αιγυπτιακά μαχητικά F16 και επιθετικά ελικόπτερα. Φυσικά, τη στιγμή που η άσκηση ήταν σε εξέλιξη, η Τουρκία πραγματοποίησε υπερπτήσεις στον ελληνικό εναέριο χώρο με τον Τούρκο Υπουργό Άμυνας Hulusi Akar να δηλώνει ότι η Ελλάδα προκαλεί, κλιμακώνει την ένταση και προβαίνει σε επιθετικές ενέργειες και ρητορική καταχρώμενη τον νόμο και το διεθνές δίκαιο. Ωστόσο, η Ελλάδα και η Κύπρος παραμένουν προσηλωμένες στον ενεργειακό σχεδιασμό της κυπριακής ΑΟΖ, γι' αυτό και όπως έχει ήδη ειπωθεί, αναπτύσσουν συμμαχίες με ευρωπαϊκά κράτη, καθώς και

---

²¹ Φυσικά, το χρέος της Τουρκίας είναι 8 με 10 φορές μεγαλύτερο από τις επενδύσεις που φέρνει μαζί του ο εμίρης των ΗΑΕ.

με κράτη της Ανατολικής Μεσογείου. Μάλιστα, η Κύπρος εντατικοποιεί τη στρατιωτική της δύναμη - στο μέτρο του εφικτού - πραγματοποιώντας κι άλλες στρατιωτικές ασκήσεις ευρείας κλίμακας με συμμάχους, όπως το Ισραήλ και την άσκηση Ονήσιλος - Γεδεών που καθιερώθηκε τα τελευταία χρόνια και αποτελεί για την εθνική φρουρά μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για να εκπαιδευτεί με τις ειδικές δυνάμεις του Ισραήλ, ενώ, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία συναντήθηκε με τον νέο αρχηγό των ενόπλων δυνάμεων της Αιγύπτου με σκοπό την επιβεβαίωση του κοινού στόχου των δυο χωρών για ασφάλεια και σταθερότητα στην Ανατολική Μεσόγειο.

Με άλλα λόγια, οι στρατιωτικές ασκήσεις στις οποίες συμμετέχουν Κύπρος και Ελλάδα ενδυναμώνουν τις στρατιωτικές και διπλωματικές τους σχέσεις με άλλα κράτη και συντείνουν στην περαιτέρω διεθνή απομόνωση της Τουρκίας, κάτι που γίνεται αντιληπτό από την κυβέρνηση Erdogan, καθώς ο εθνικιστής κυβερνητικός εταίρος Devlet Bahçeli επιχείρησε να συνδέσει την οικονομική κρίση που πλήττει τη χώρα του με τον επεκτατικό σχεδιασμό της λεγόμενης «γαλάζιας πατρίδας», στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η Κύπρος, λέγοντας πως οι εχθροί της Τουρκίας προσπαθούν να κάμψουν την υπεράσπιση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων στη Συρία, στο Ιράκ, στη Λιβύη, στη γαλάζια πατρίδα, στο Nagorno Karabakh και την Αφρική με πιέσεις στο συνάλλαγμα.

Ξεχωριστή θέση στη φαρέτρα της ελληνικής διπλωματίας αποτελούν οι συμφωνίες των Υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας και Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά και οι κοινές στρατιωτικές ασκήσεις ενόψει των επιβεβαιωτικών γεωτρήσεων της Exxon Mobil στην κυπριακή ΑΟΖ. Μια από τις μεγαλύτερες κοινές στρατιωτικές ασκήσεις έλαβε χώρα στο Μεγάλο Πεύκο με το απαιτητικό σενάριο της ανακατάληψης πετρελαϊκής εγκατάστασης που είχε καταληφθεί νωρίτερα από ατάκτους. Οι ελληνικές και αμερικανικές δυνάμεις ειδικών επιχειρήσεων υποστηρίχθηκαν από επιθετικά ελικόπτερα Apache, ελεύθερους σκοπευτές από σκάφη ανορθόδοξου πολέμου και μαχητικά της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας. Μάλιστα, αν και το γεωτρύπανο της Exxon Mobil δεν θα συνοδεύεται, πλοία του έκτου αμερικανικού στόλου, πολλά από τα οποία συμμετείχαν στην ελληνοαμερικανική διακλαδική άσκηση, θα βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή σε διακριτική απόσταση. Σημαινουσας σημασίας αποτελεί και η δήλωση του Αμερικανού πρέσβη στην Ελλάδα Geoffrey Pyatt: «Η άσκηση απεικονίζει την μοναδική ικανότητα της Ελλάδας να χτίζει γέφυρες και να δρα σαν κινητήριος δύναμη για το NATO και την συμμαχία μας στην ευρύτερη περιοχή. Είμαι πολύ

εντυπωσιασμένος όχι μόνο από την ανάπτυξη της συνεργασίας των ελληνοαμερικανικών δυνάμεων, αλλά και από τον τρόπο που οι ελληνικές δυνάμεις συνεργάζονται στην ευρύτερη περιοχή. Ήταν τιμή μου σήμερα που είδα στο νερό και εν λειτουργία τα δυο από τα τέσσερα MARK-5 σκάφη των ειδικών δυνάμεων που οι ΗΠΑ έχουν προμηθεύσει με μηδενικό κόστος την Ελλάδα.» Επιπρόσθετα, το λιμάνι της Αλεξανδρούπολης εξελίσσεται σε καθεστώς Σούδας, καθώς δεν αποτελεί μια απλή αμερικανική στρατιωτική βάση. Βρίσκεται σε μια προνομιακή τοποθεσία, από την οποία οι Αμερικανοί μπορούν να ελέγχουν το πεδίο στην Ανατολική Ευρώπη μέχρι και την Κασπία θάλασσα. Η Τουρκία φυσικά εξέφρασε και πάλι την ενόχλησή της, τόσο για τις κοινές στρατιωτικές ασκήσεις της Ελλάδας και των Ηνωμένων Πολιτειών, όσο και για τη στρατιωτική βάση στην Αλεξανδρούπολη, η οποία παρουσιάστηκε από τα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης ως μια γιγαντιαία αποστολή των Αμερικανών στην Ελλάδα με την οποία αυξάνουν την ένταση στην περιοχή.

Λόγω της κινητικότητας στην περιοχή, η Τουρκία σε συνέχεια μιας σειράς επιστολών με επισυναπτόμενους χάρτες - όπως ο χάρτης 3 - στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών κατηγορεί την Ελλάδα για τις στρατιωτικοποιήσεις των νησιών και τις αμυντικές συνεργασίες της με άλλες χώρες, καθώς και για την οριοθέτηση της ΑΟΖ με την Αίγυπτο. Πιο συγκεκριμένα και μεταξύ άλλων η επιστολή της Τουρκίας αναφέρει τα εξής: «Η Ελλάδα επιδιώκει μαξιμαλιστικές διεκδικήσεις για τα όρια στην περιοχή ενώ αγνοεί τα κυριαρχικά δικαιώματα και τα νόμιμα συμφέροντα της Τουρκίας. Το πιο εμφανές παράδειγμα αυτής της πολιτικής φάνηκε τον Αύγουστο του 2020 όταν η Ελλάδα υπέγραψε βιαστικά τη λεγόμενη συμφωνία οριοθέτησης με την Αίγυπτο, παραμονές της επανέναρξης των διμερών συνομιλιών με την Τουρκία. Η εν λόγω συμφωνία παραβιάζει τα εγγενή δικαιώματα της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο». Η στρατηγική της Τουρκίας και η σειρά επιστολών στον ΟΗΕ επιδιώκει τη διαιώνιση της συζήτησης των αξιώσεών της έναντι της Ελλάδας και την υπενθύμιση των διαχρονικών της θέσεων στη διεθνή κοινότητα. Σε συνέχεια των επιστολών στον ΟΗΕ, ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Mevlut Cavusoglu επεσήμανε προκλητικά ότι για να είναι δυνατός κανείς στην διαπραγμάτευση, πρέπει να είναι και στο πεδίο. Φυσικά, η απάντηση του State Department εναρμονίστηκε πλήρως με τις νέες γεωπολιτικές ισορροπίες στην Ανατολική Μεσόγειο εντατικοποιώντας τη στήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών στην Κύπρο: «Η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών για την αποκλειστική οικονομική ζώνη της ΚΔ είναι μακροχρόνια και δεν έχει αλλάξει. Οι Ηνωμένες Πολιτείες

αναγνωρίζουν το δικαίωμα της κυπριακής δημοκρατίας να αναπτύξει τους πόρους στην αποκλειστική οικονομική ζώνη της.». Η απαντητική ανακοίνωση του State Department εσωκλείει τη νέα στρατηγική των ΗΠΑ με την κυβέρνηση Biden από την οποία απορρέει η ευθυγράμμιση των αμερικανικών συμφερόντων με των ευρύτερων ελληνικών.

4.5. Συμπεράσματα

Δεν θα λέγαμε σε καμία περίπτωση ότι η ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου δεν πλήττεται διαχρονικά από τα γεωπολιτικά συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων ή αναθεωρητικών κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, όπως είναι η Τουρκία. Ωστόσο, οι νέες γεωστρατηγικές συνθήκες, όπως περιεγράφηκαν πιο πάνω, και κυρίως υπό την νέα αμερικανική διακυβέρνηση, τοποθετούν ένα θετικό πρόσημο στην ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου. Πιο συγκεκριμένα και όπως προαναφέρθηκε, λόγω των πάγιων θέσεων του νέου Αμερικανού προέδρου σε ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, αλλά κυρίως λόγω της παρουσίας της αμερικανικής Exxon Mobil στην κυπριακή ΑΟΖ, φαίνεται να υπάρχει σύγκλιση μεταξύ των ευρύτερων ελληνικών και αμερικανικών συμφερόντων. Παρ' όλα αυτά, όπως αναφέρεται και στο επόμενο κεφάλαιο, κάτι τέτοιο απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή από την ελληνική διπλωματία, καθώς οι διακρατικές σχέσεις δεν είναι σχέσεις ηθικής, αλλά οικονομικών και γεωπολιτικών προτεραιοτήτων.

Κεφάλαιο 4 Συμπεράσματα

Το σημαντικότερο στην παρούσα φάση είναι η αξιολόγηση των επικείμενων τουρκικών προκλήσεων στην κυπριακή ΑΟΖ. Το γεωτρύπανο της Exxon Mobil βρίσκεται ήδη στην Κύπρο και η έναρξη των εργασιών της για την επιβεβαιωτική γεώτρηση στο βυθοτεμάχιο 10 είναι θέμα χρόνου. Λόγω των νέων γεωπολιτικών συσχετισμών, όπως περιεγράφηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι τουρκικές αντιδράσεις δεν αναμένεται να είναι τόσο έντονες, όσο τα προηγούμενα χρόνια. Όπως έχει ήδη ειπωθεί, η Τουρκία απέστειλε μια νέα επιστολή στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, ούτως ώστε να εκφράσει τη δυσαρέσκειά της για την κινητικότητα στην κυπριακή Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, ωστόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες ευθυγραμμίστηκαν με τη νομιμότητα των ενεργειών της Κύπρου. Η επιβεβαιωτική γεώτρηση της Exxon Mobil αναμένεται να εντείνει τη ρητορική της Τουρκίας το επόμενο διάστημα. Ωστόσο, δεν διαφαίνεται ακόμα εάν ο πρόεδρος Erdogan θα αποφασίσει την εξωτερική επέμβαση της κρίσης στην Τουρκία δημιουργώντας τεχνητή κρίση στην κυπριακή ΑΟΖ διαμέσου της παρουσίας ερευνητικού ή ακόμα και γεωτρητικού σκάφους. Κάτι τέτοιο ενδεχομένως να συσπείρωνε το εκλογικό σώμα γύρω από την τουρκική κυβέρνηση, ωστόσο οι δημοσκοπήσεις στην Τουρκία και τα χαμηλά ποσοστά του Erdogan δεν ευνοούν το σενάριο αυτό. Εκτίμησή μας είναι ότι δεν θα προχωρήσει τόσο εύκολα σε τέτοιου είδους παρεμβατικές ενέργειες, καθώς κάτι τέτοιο θα τον φέρει σε ευθεία σύγκρουση τόσο με την Exxon Mobil όσο και με τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Επιπλέον, αυτή τη στιγμή, η κυβέρνηση Erdogan μοιάζει πολιτικά αδύναμη, καθώς η νομισματική κρίση που πλήττει την Τουρκία προκαλεί πολλές πολιτικές αναταράξεις στο εσωτερικό της χώρας με την αντιπολίτευση να καλεί σε καθημερινή βάση τον πρόεδρο Erdogan και την κυβέρνησή του να παραιτηθεί, αλλά στρέφει και την προσοχή του ίδιου του Erdogan στις γείτονες χώρες προς οικονομική ενίσχυση. Αξίζει να σημειωθεί ότι η στροφή της Τουρκίας προς τα ΗΑΕ και το Κατάρ περιορίζεται κυρίως σε οικονομικές συμφωνίες, καθώς λόγω της πολιτικής αδυναμίας στην οποία βρίσκεται η τουρκική κυβέρνηση δεν μπορεί να συγκρουστεί με τις γείτονες χώρες στα ζητήματα της Ανατολικής Μεσογείου, δηλαδή της Κύπρου και της Ελλάδας, καθώς τα ΗΑΕ εντατικοποιούν τις σχέσεις τους με την ελληνική διπλωματία μέσω κοινών στρατιωτικών ασκήσεων, αλλά και επενδύσεων, ενώ η Qatar Petroleum συμπορεύεται με την Exxon Mobil στα βυθοτεμάχια 10 και 5 της κυπριακής ΑΟΖ.

Βέβαια, υπάρχει μια πολύ σημαντική λεπτομέρεια που πρέπει να συνυπολογιστεί στις εκτιμήσεις για τις επικείμενες προκλήσεις της Τουρκίας στην κυπριακή ΑΟΖ. Η Τουρκία ανέπτυξε ένα νέο επιχείρημα σχετικά με το βυθοτεμάχιο 5 και διεκδικεί το βόρειο τμήμα του βυθοτεμαχίου, ωστόσο το νότιο τμήμα του, βάσει των υπολογισμών της, ανήκει στην Αίγυπτο. Η Αίγυπτος φυσικά δεν προέβαλε ποτέ καμία αξίωση επί του βυθοτεμαχίου 5. Ενδέχεται λοιπόν, η επικείμενη προσέγγιση των τουρκικών ερευνητικών ή γεωτρητικών σκαφών να αφορά το βόρειο τμήμα του βυθοτεμαχίου 5, αλλά και τα βυθοτεμάχια 6 και 7, όπου κατά τη ρητορική της παρεμβάλλονται τα συμφέροντα των Τουρκοκυπρίων, αλλά ενδεχομένως και για να βολιδοσκοπήσει τις αντιδράσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας, καθώς η γαλλική Total και η ιταλική ENI έχουν αδειοδοτηθεί για διερεύνηση των βυθοτεμαχίων 6 και 7. Υπενθυμίζουμε ότι Γαλλία και Ιταλία έχουν συνάψει οικονομικές και γεωστρατηγικές συμφωνίες με την Ελλάδα.

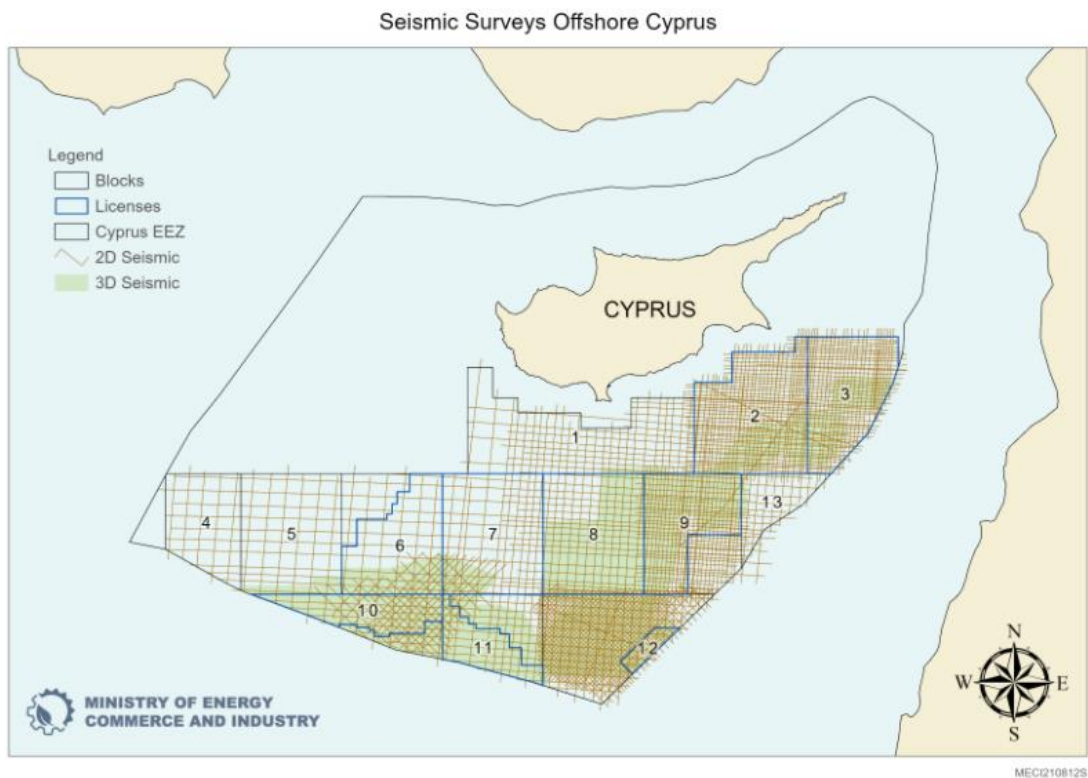
Το ζήτημα είναι, από τις πιο πάνω διαπιστώσεις, αλλά και από άλλα γεγονότα, να αντλήσουμε στοιχεία και χαρακτηριστικά του προφίλ του τουρκικού κράτους, έτσι ώστε να αποκρυπτογραφηθεί, ως ένα βαθμό, η ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου, καθώς η Τουρκία συμπεριφέρεται με παρόμοιο τρόπο και σε άλλα πολιτικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα στο μεταναστευτικό πρόβλημα. Η τουρκική κυβέρνηση απειλεί την Ευρώπη με μεταναστευτικές ροές. Το 2020 προσπάθησε να αποσταθεροποιήσει την Ελλάδα στέλνοντας μετανάστες στα σύνορα, ενώ το ίδιο επιχείρησε και το 2021 στην Πολωνία. Επιπρόσθετα και όπως προαναφέρθηκε, η Τουρκία αποτελεί μια χώρα που επανειλημμένα καταπατά κατάφορα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Διώκει και προφυλακίζει τους τούρκους πολίτες, οι οποίοι διαφωνούν με το αυταρχικό καθεστώς Erdogan, ενώ δεν διαφαίνεται να έχει ξεκάθαρη θέση για τα δικαιώματα των γυναικών. Η αποχώρηση της Τουρκίας από τη σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, η οποία αφορά τη βία κατά των γυναικών, εντατικοποιεί την αυταρχικότητα και τα απολυταρχικά χαρακτηριστικά της χώρας. Από την άλλη μεριά, η κατάσταση της τουρκικής οικονομίας και η εξαθλίωση των τούρκων πολιτών οφείλεται εν πολλοίς και στην μεγαλομανία του Erdogan, ο οποίος στην εικοσαετή του πορεία στην διακυβέρνηση της Τουρκίας ξοδεύει κρατικά κονδύλια προς ίδιον όφελος με αποτέλεσμα το καθεστώς του να καταγράφεται ως το πλέον διεφθαρμένο στην ιστορία της χώρας. Η εμπλοκή της Τουρκίας σε πολλές πολεμικές συγκρούσεις στην περιοχή της, προκάλεσε προβλήματα στον αμυντικό προϋπολογισμό του κράτους. Επομένως, μια χώρα αυτού του

τύπου δεν θα διστάσει να προκαλέσει ξανά, έστω και με τον πιο ήπιο τρόπο τις εργασίες στην κυπριακή ΑΟΖ. Εάν λοιπόν προβούμε στην υπόθεση εργασίας ότι η Τουρκία είναι διατεθειμένη να αποσυρθεί από τα ενεργειακά ζητήματα της περιοχής με την προϋπόθεση να τερματιστούν οι ενέργειες της Κύπρου στην ΑΟΖ και συμπεριλαμβανομένου και των γεωτρήσεων, τότε εξισώνει μια παράνομη πράξη με μια νόμιμη ενέργεια σε νομίμως οριοθετημένη περιοχή. Συμπερασματικά, ο πρόεδρος Erdogan δεν δίνει περιθώρια να δούμε τον ίδιο και την χώρα του διαφορετικά.

Επομένως, η ελληνική διπλωματία φαίνεται να εντατικοποιεί τις διακρατικές της συμμαχίες, συμπεριλαμβανομένου και των χωρών που ο ίδιος ο Erdogan στρέφεται για οικονομική βοήθεια, όπως τα ΗΑΕ και το Κατάρ. Φυσικά, το επόμενο διάστημα ο τούρκος πρόεδρος αναμένεται να επιχειρήσει να εξομαλύνει τις σχέσεις του και με άλλα δυο κράτη, το Ισραήλ και την Αίγυπτο, έτσι ώστε να εξισορροπήσει τις άριστες σχέσεις τους με την Ελλάδα και την Κύπρο. Βέβαια, κάτι τέτοιο, μέχρι στιγμής δεν φαίνεται να είναι κατορθωτό λόγω της συνεχούς διπλωματικής κινητικότητας από την ελληνική πλευρά, αλλά και της παρουσίας των Ηνωμένων Πολιτειών στην περιοχή. Η αμερικανική κυβέρνηση προχώρησε σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό αξιοσημείων ενεργειών, οι οποίες συντείνουν στην ενεργειακή ασφάλεια της Κύπρου. Πιο συγκεκριμένα, οι νέες στρατιωτικές και στρατηγικές συμφωνίες μεταξύ της Ελλάδας και των ΗΠΑ με πρωτοβουλία του Αμερικανού γερουσιαστή Bob Menendez, η παρουσία της αμερικανικής Exxon Mobil στην κυπριακή ΑΟΖ και οι κυρώσεις έναντι της Τουρκίας για μια πλειάδα ζητημάτων, όπως προαναφέρθηκαν πιο πάνω, εντατικοποιεί τη δυναμική της ενεργειακής ασφάλειας της Κύπρου, ενώ ταυτόχρονα κάμπτεται σε ένα μεγάλο βαθμό η τουρκική προκλητικότητα στην περιοχή. Φυσικά, οι ΗΠΑ ασκούν προληπτική διπλωματία, γι' αυτό στο υποθετικό σενάριο, όπου Ελλάδα και Κύπρος καλούνται σε οποιαδήποτε και οποιουδήποτε είδους εμπλοκή θα πρέπει να στηριχθούν στις δικές τους δυνάμεις. Η οποιαδήποτε ξένη βοήθεια, εάν επέλθει, θα επέλθει στην πορεία και σταδιακά. Αποδεικνύεται, λοιπόν, ότι τόσο η Ελλάδα και η Κύπρος, όσο και η Τουρκία, αλλά και οι υπόλοιπες δυνάμεις που εμπλέκονται στην Ανατολική Μεσόγειο λειτουργούν με βάση την αρχή της θεωρίας του ρεαλισμού. Πορεύονται με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα, επιδίδονται σε κούρσες εξοπλισμών και ως εκ τούτου στην αύξηση της στρατιωτικής και πολιτικής τους ισχύος, διεκδικώντας με κάθε τρόπο το μερίδιό τους στο διεθνές πολιτικό σκηνικό.

Τέλος, η Κύπρος, σε μελλοντικό χρόνο, εάν καταφέρει να εκμεταλλευτεί τα πλούσια κοιτάσματα στο βυθό της και μάλιστα εντός των χρονοδιαγραμμάτων που θέτει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για μείωση των εκπομπών ανθρακούχων αερίων μέχρι και το 2050, θα χρειαστεί να εφαρμόσει ιδιαίτερα προσεκτικές πολιτικές στον τομέα της ενέργειας. Το πάθημα των κρατών που υφίστανται φαινόμενα, όπως η κατάρα των πόρων και η ολλανδική ασθένεια θα πρέπει να γίνει μάθημα για το κυπριακό βιομηχανικό και πολιτικό γίνεσθαι. Η προσήλωση σε έναν και μόνο βιομηχανικό κλάδο, όπως αποδείχθηκε ιστορικά, δεν μπορεί να στηρίξει την οικονομία μιας χώρας. Η συνεχής επένδυση σε όλους τους παραγωγικούς κλάδους τείνει να αναθερμαίνει τις οικονομίες. Ομοίως και η εμπιστοσύνη στις ικανότητες και στην επιστημοσύνη του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας. Ως προς αυτή την κατεύθυνση, οι προοπτικές ανάπτυξης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην Κύπρο είναι μεγάλες λόγω και του ζεστού κλίματος. Η σωστή διαχείριση αστείρευτων πηγών ενέργειας, όπως ο ήλιος, μπορεί να επιφέρει πολλά θετικά αποτελέσματα για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η εξοικονόμηση κεφαλαίων από ακριβότερη ενέργεια, η αποθήκευση και η πώληση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας σε τρίτες χώρες μπορούν να αποτελέσουν τις λύσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομίας και την ενίσχυση του βιοτικού επιπέδου των Κύπριων πολιτών. Σαφώς, μια σωστή διαχείριση του ενεργειακού κλάδου, τόσο των υδρογονανθράκων, όσο και των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας απαιτεί ανοιχτούς πολιτικούς θεσμούς, οι οποίοι θα λειτουργούν με αποτελεσματικότητα και διαφάνεια προς όφελος της κοινωνίας. Με αυτό τον τρόπο η Κύπρος θα περιορίσει την εξάρτησή της από τρίτες χώρες και θα εντατικοποιήσει την ενεργειακή της ασφάλεια.

Χάρτες
Χάρτης 1

Πηγή: Υπουργείο Ενέργειας, Εμπορίου και Βιομηχανίας Κύπρου, 2021.

Χάρτης 2

Πηγή: energy.gr, 2021.

Χάρτης 3

Πηγή: Hellas Journal, 2021.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ήφαιστος Παναγιώτης (2002), Ο Πόλεμος και τα Αίτιά του. Τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας., Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Ήφαιστος Παναγιώτης, (2004), Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Δυνάμεων, Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας, Η΄ Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Ήφαιστος Παναγιώτης, (2009), Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Δ΄ Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Κλόκκαρης Φοίβος (2011), Τουρκική Απειλή κατά του Ελληνισμού της Κύπρου, Λευκωσία, Εκδόσεις Επιφανίου.

Κοντογιώργης Γεώργιος, (2007), Η Δημοκρατία ως Ελευθερία. Δημοκρατία και Αντιπροσώπευση., Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.

Κουσκουβέλης Ηλίας, (2010), Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, Στ΄ Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Κωνσταντόπουλος Ιωάννης, (2010), Οικονομία και Κατασκοπεία. Θεωρία και Πράξη, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Μανώλη Παναγιώτα & Μάρης Γεώργιος, (2015) Εισαγωγή στη Διεθνή Πολιτική Οικονομία, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, www.kallipos.gr

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος (2008), Η διεθνής πολιτική στον 21^ο αιώνα, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Σκουτερόπουλος Νικόλαος, (2014), Θουκυδίδη Ιστορία, Στ΄ Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις.

Στυλιανού Α. & Τσαρδανίδης Χ., (2012), Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Το τέλος μιας σχέσης αμοιβαίας απάρνησης μεταξύ πολιτικής και οικονομίας στον συλλογικό τόμο «Διεθνής

Πολιτική Οικονομία, Θεωρία, Δομή και Προκλήσεις της Παγκόσμιας Οικονομίας (Επαυξημένη Έκδοση), Εκδόσεις Παπαζήση.

Φαραντούρης Νικόλαος (Επιμέλεια), (2012), Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική., Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

Φίλης Κωνσταντίνος (2020), Η Ελλάδα στη Γειτονιά της. Προκλήσεις, Ανατροπές, Κέρδη και Ζημιές σε ένα ευμετάβλητο περιβάλλον, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Acemoglu, Daron & Robinson, James (2013), Γιατί αποτυγχάνουν τα έθνη; Οι καταβολές της ισχύος, της ευημερίας και της φτώχειας., Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη.

Bull, Hedley, (2009), Η άναρχη κοινωνία, Δ' Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Davutoglu, Ahmet (2010), Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας., Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Davutoglu, Ahmet (2011), Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και Δυτικής Κοσμοθεωρίας στην Πολιτική Θεωρία., Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Gilpin, Robert, (2002), Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: Η διεθνής οικονομική τάξη, Β' Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Mearsheimer, John, (2011), Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Ravenhill, John, (2018), Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, 5^η Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Τζιόλα

Waltz, Kenneth, (2011), Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Wight, Martin, (2011), Διεθνής Θεωρία, Τα τρία ρεύματα σκέψης, Δ' Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Azzuni, Abdelrahman & Breyer, Christian (2017), Definitions & Dimensions of energy security a literature review., Wiley Interdisciplinary Reviews: Energy and Environment.

Barder, Owen (2006), A Policymakers' Guide to Dutch Disease., Center for Global Development.

Barsky, Robert B. & Kilian, Lutz (2004), Oil and Macroeconomy since the 1970s., Journal of Economic Perspectives, Volume 18, Number 4, p. 115 – 134.

Bielecki, Janusz, (2002), Energy Security: is the wolf at the door?, The Quarterly Review of Economics and Finance.

Brahmbhatt, Milan & Canuto, Otaviano & Vostroknutova, Ekaterina (2010), Dealing with Dutch Disease., Research Gate, World Bank.

Cherp, Aleh & Jewell. Jewell (2014), The concept of energy security: Beyond the four As., Energy Policy, p. 415 – 421.

Eunju, Jun & Wonjoon, Kim & Soon, Heung Chang (2009), The analysis of security cost for different energy sources., Applied Energy, Volume 86, Issue 10, p. 1894 – 1901.

Frankel, Jeffrey A. (2010), The Natural Resource Curse: A survey., SSRN Electronic Journal.

Grammas, George (1991), Multilateral Responses to the Iraqi invasion of Kuwait: Economic Sanctions and Emerging Proliferation Controls., Maryland Journal of International Law, Article 3, Volume 15, Issue 1.

Guzzini, Stefano, (1998), Realism in International Relations and International Political Economy: The continuing story of a death foretold, London – New York, Routledge.

Hancock, Kathleen & Vivoda, Vlado (2014), International Political Economy: A field born of the OPEC crisis returns to its energy roots., Energy Research & Social Science, p. 206-216.

Henderson, James & Heather, Patrick (2012), Lessons from the February 2012 European Gas Crisis, Oxford Institute for Energy Studies.

Holden, Steinar (2013), Avoiding the Recourse Curse. The case Norway., Energy Policy.

Homolar Alexandra (2010), The political economy of national security., Review of International Economy.

Johansson, Bengt, (2013), A broadened typology of energy and security., Energy 53, p. 199–205, 2013.

Keohabe, Robert, (1986) Neorealism and Its Critics: Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond., New York, Columbia University Press.

Luft, Gal & Korin, Anne, (2009), Energy Security Challenges for the 21st Century. A reference handbook., Greenwood publishing group.

Manson, Andre & Johansson, Bengt & Nilsson, Lars J. (2014), Assessing Energy Security: An overview of commonly used methodologies., Energy, p. 1-14.

Mazis, Ioannis & Sgouros, Georgios – Alexandros (2012), The Greek EEZ: Principles of a Geopolitical Analysis., Regional Science Inquiry Journal. Vol. IV, (2), p. 139 – 158.

Morgenthau, Hans, (2005), Politics among nations, United States, MCGRAW-HILL.

Niman. J. (2018), Rethinking energy, climate and security: a critical analysis of energy security in the US. Journal of International Relations and Development.

Painter, David S. (2014), Oil and Geopolitics: The Oil Crises of the 1970s and the Cold War., Historical Social Research 39, p. 186 – 208.

Ratner Michael (2016), Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean., Congressional Research Service.

Sala-i-Martin, Xavier & Subramanian, Arvind & Rogoff, Kenneth (2003), Addressing the Natural Resource Curse: An Illustration from Nigeria., Working Paper of Research Department of International Monetary Fund.

Sovacool, Benjamin K. & Brown, Marilyn A. (2010), Competing Dimensions of Energy Security: An International Perspective, The Annual Review of Environment and Resources.

Stubbs, Richard (2005), Underhill Geoffrey, Political Economy and the Changing Global Order, 3rd Edition, Oxford University Press.

Thijs, Van de Graaf & Colgan, Jeff D., (2017), Russian gas games or well-oiled conflict? Energy security and the Ukraine crisis, Energy Research & Social Science 24, p. 59 – 64.

Zhen, Yu & Jinpo, Li & Ge, Yang (2021), A Review of Energy Security Index Dimensions and Organization., Energy Research Letters, Volume 3, Issue Early View, 2022.

Έγγραφα

Bundesverfassungsgericht (Γερμανικό Συνταγματικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο), The Thirteen Amendment to the Atomic Energy Act is for the most part compatible with the Basic Law, Press Release No.88/2016 of 6 December 2016.

European Commission, (2011), Χάρτης Πορείας για τη μετάβαση σε μια ανταγωνιστική οικονομία χαμηλών ανθρακούχων εκπομπών το 2050., Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών.

Ιστοσελίδες

Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας

<https://www.iea.org/>

Αρχή Ηλεκτρισμού Κύπρου

<https://www.eac.com.cy>

Εφημερίδα «Φιλελεύθερος»

<https://www.philenews.com/>

Υπουργείο Ενέργειας, Βιομηχανίας και Εμπορίου της Κύπρου.

<https://meci.gov.cy>

Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος.

<https://www.mfa.gr>

Exxon Mobil

<https://energyfactor.exxonmobil.eu/>

ENI: Energy Company

<https://www.eni.com>

Λευκός Οίκος

<https://www.whitehouse.gov/>

Hellas Journal

<https://hellasjournal.com/>